

URBÁN ALADÁR

A pesti Középponti Választmány lapja: a *Nép barátja* 1848-ban

Az 1848. március 15-én a Landerer és Heckenast nyomdánál történtek nem csak szimbolikusan szabadították fel a sajtót. A Tizenkét Pont követelése és az események bátorító menete biztosította a gyorsan szaporodó röpirat-irodalom tematikáját. Kléh István *A pesti forradalom története* című 42 oldalas füzetét az utószó szerint március 18-án fejezte be. Birányi Ákos *Pesti forradalom (Martius 15–19.)* című 63 oldalas könyvecskéjének befejezését az előszó március 21-ére teszi.¹ „A sajtószabadság 6-ik napján” Kecskeméten Gömör Frigyes versbe szedve elkészítette a Tizenkét Pont magyarázatát.² Győr város főbírája március 26-án már felterjesztette a Helytartótanácsnak Vas Gereben *Öreg ABC vén emberek számára* című – négy folytatást megért – röpiratának első számát.³ Április 2-án megjelent a *Munkások Ujságának* első száma, amelyben Táncsics Mihály maga is szükségesnek tartotta, hogy magyarázza a Tizenkét Pontot. Fejérvárott április 10-én befejezte Boros Mihály *Politikai kis káté a nép számára* című 16 oldalas munkáját, ami némi késéssel ugyancsak Pesten jelent meg.⁴ A *Marcius Tizenötödike* május 3-án hirdette az *Egy szó a szegény emberhez* című, névtelenül megjelent röpiratot.⁵

Ez a korántsem teljes felsorolás jelzi, hogy a szerzők nemcsak az események ismertetésére törekedtek, hanem egyre határozottabban jelentkezett az igény, hogy ezek a röpiratok a néphez szóljanak. A fővárosi hirdetések iránti érdeklődést látva a *Marcius Tizenötödike* március 21-én megjegyezte: „Ma falragasztvány, holnap tán hirlap is kellend köznépekünknek.”⁶ Egy néplap szükségessége, a volt jobbágyoknak a tájékoztatása, az új törvények magyarázatának igénye magától értetődő. Amíg a pozsonyi országgyűlés nem fejezte be munkáját, addig a politikai közvélemény figyelmét az ottani fejlemények kötötték le.⁷ A helyi

¹ Ezek a napok nemcsak a szerzők, de a nyomdák versengését is mutatják. Kléh munkáját a Beimel, Birányiét a Trattner-Károlyi nyomda publikálta. A kiadókat nyilván megnyugtatta, hogy a Helytartótanács márc. 16-án már bejelentette a cenzúra eltörlését és kiadta az ideiglenes könyvvizsgálati szabályokat. Országos Levéltár (OL) C 60 Helytartótanács levéltára, Könyvvizsgálati osztály iratai (a továbbiakban: Httótan., könyvvizsgálat) 1848 – 4 – 38/a. Közli: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. II. Szerkesztette: Andics Erzsébet. Budapest, 1952. 11–12.

² „Magyarázata a 12 pontnak. A köznép számára írta Kecskeméten Gömör Frigyes.” OL. Újkori gyűjtemény. 1848/49. évi nyomtatványok. (A röpiratot Pesten a Trattner-Károlyi nyomda adta ki.) Közli: A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. S. a. r. Iványosi-Szabó Tibor. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1988. 146–152.

³ Httan., könyvvizsgálat 1848 – 4 – 45. A további részletekre lásd: Urbán Aladár: Az Öreg ABC-től A király tanácsadójáig című tanulmányát. Magyar Könyvszemle 2003/2. 234–241.

⁴ A Pesti Hirlap (PH) máj. 10-én hirdette az Emich Gusztáv által kiadott röpiratot. A termékeny szerző munkásságára lásd: Boros Mihály: Életem 1848–1861. I. Székesfehérvár, 1881. 43–44.

⁵ A rövidesen megjelent második kiadás már feltüntette a szerző, Nádaskai Lajos nevét. Ő is szükségesnek tartotta megjegyezni: „Irtam Pesten, marciusban 1848.” A munkát az Egyetemi Nyomda készítette, s Emich Gusztáv árusította.

⁶ A Marcius Tizenötödike (MT) másnap megjegyezte, hogy a vidékiek – nyilván akik a József-napi vásárra érkeztek – nyomtatványokat, Petőfi és Garai verseket visznek magukkal. (Megjegyzés: ha a főszerzőkben szerepel az id. lap dátuma, nem használunk lábjegyzetet.)

⁷ A parasztság megnyugtatóására Batthyány Lajos miniszterelnök egyébként márc. 23-án megküldte a hatóságoknak az országgyűlés által elfogadott, de még jóvá nem hagyott törvények

kiadványok ismeretében közvetlenül az országgyűlés befejezését követően Pest városának, illetve a megyének Rendre Ügyelő Választmánya április 12-én és 13-án foglalkozott egy országos néplap megindításának tervével. A *Pesti Hírlap* április 15-i tudósítása szerint mindkét választmány azt mérlegelte, hogy „micsoda uton lehetne a népnek mind általában megmagyarázni a pesti 12 pont értelmét, mind különösen azon jótékonyaságok eredetét, mellyeket az utóbbi törvényhozás törvénybe igtatott”. Először proklamációt javasoltak, de ezt elvetették. Így egy népújságra gondoltak, de felmerült a kérdés: miként biztosítsák az anyagi fedezetet. Tóth Gáspár (Petőfi mecénása) ekkor a pesti választmány ülésének 100 példány előfizetését ajánlotta fel, majd másnap – tudósít a lap – azt közölte, hogy 3400 aláíró szerzett.⁸ A Pest megyei választmány egy alválasztmány kiküldéséről döntött, amelynek feladata a vállalkozás előkészítése volt. „Szerkesztőre nézve concurrentia határozottat, mely a pesti 12 pont megmagyarázásában álland.”

Feltehetően a sajtó idézett tudósítása is szerepet játszott abban, hogy Szemere Bertalan tájékoztatni kívánta a közvéleményt a kormánynak a népfelvilágosítással kapcsolatos terveiről. A *Pesti Hírlapban*, amely a *Közlöny* megjelenéséig a kormány hivatalos lapjának szerepét töltötte be, április 26-án a belügyminiszteri közlések sorában megjelent a tudósítás arról, hogy megrendelték az áprilisi törvényeknek a nemzetiségek nyelvére történő lefordítását. A tájékoztatás így folytatódott: „Egyszersmind többen, közöttük Táncsics is felszólított oly népszerű munkácska készítésére, mely a törvények magyarázatát foglalván magában, azoknak hasznairól, eredményeiről, értelméről a népet felvilágosítsa. Ez minden illető nyelvekre lefordíttatik és országszerte ki fog osztatni.”⁹ A pályázatot a fürge Vas Gereben nyerte meg, akinek a minisztérium költségén kinyomtatott *A király tanácsadója megmagyarázza a népnek az új törvényeket* című munkája május 15–20. között megjelent. A 25 000 példányban kinyomtatott munkát május 23-án kelt körlevél kíséretében küldték meg a hatóságoknak.¹⁰

Az országos néplap megteremtése

A városi és megyei bizottmány 1-2 nappal a kormány megérkezése előtt döntött a néplap kiadásáról. Petőfi Sándor, aki a sajtótudósítások szerint mindkét megbeszélésen részt vett, tagja lett a kiküldött alválasztmánynak. A testület egyelőre nem ült össze, ami részben a mozgalmas napoknak, részben annak volt köszönhető, hogy egy megfelelő tervezetet kellett előkészíteni. A jelek szerint az előkészületek során vagy legalábbis az egyes tagokkal folytatott eszmecsere Petőfi az első pillanattól Arany Jánost ajánlotta szerkesztőnek. Javaslatának kedvező fogadtatása lehet a magyarázata, hogy meglehetősen magabiztossággal így írt április 18-án Aranynak: „Landerer néplapot fog kiadni, már előlegesen, hirdetés előtt is van 4,500 előfizető rá. A tervekészítésre választmány van kine[vez]ve, mellynek én is tagja vagyok, s én azt nyilatkoztattam, hogy a szerkesztésre te kívülden senkit sem tartok alkalmasnak. Én elvállaltam volna, de már szerződés van az Életképekhez, Jókai mellé. Ird meg rögtön, micsoda föltételekkel fogadod el a szerkesztést, úgy hogy feljőj lakni Pest-

szövegét azzal az utasítással, hogy ismertessék meg azokat a néppel. Lásd: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai S. a. r. Urbán Aladár. Budapest, 1999. 162–163.

⁸ Tóth Gáspár „több, mint 3.000” előjegyzés birtokában megkereste Landerer Lajost, aki a *Pester Zeitung* ápr. 14-i számában megjelent nyilatkozata szerint vállalta a lap kiadását. Landerer ajánlkozásával elérte, hogy Nyáry Pál mint a „Pest megyei választmány elnöke” ápr. 16-án körlevélben értesítette a hatóságokat, hogy Landerer és Heckenast az új törvényeket „a legjutányosabb áron” (darabonként 8 xrért) fogja kiadni. Lásd például Sopron m. lt. Acta politica et oeconomica. Fasc. XVIII. Nr. 261.

⁹ A közlemény datálatlan. Feltehetően néhány nappal korábban fogalmazták meg.

¹⁰ A részletekre lásd a szerzőnek a 3. jegyzetnél említett tanulmányát.

re. Ha például biztosítanának valami öt évre mintegy 2000 pengő fizetéssel évenként? ... tüstént írj, a föltételeket magad fogod legjobban tudni, több kell-e vagy kevesebb.”¹¹

Arany postafordultával válaszolt. Április 22-én kelt levelében a néplapról tett helyeslő nyilatkozata után (hogy ti. ha az olcsó és elterjedt lapban írnának, „az nem lenne sárba dobott gyöngy”) az ügy komolyságának megfelelően átgondolt kérdéseket intézett barátjához. A kérdések a *Pesti Hírlap* április 15-i tudósításán alapultak, így Arany mindenekelőtt arra volt kíváncsi, hogy ugyanazon néplapról van-e szó, amit Landerer ad ki, amit a pesti választmány tervezett, s Petőfi annak szerkesztőjéül ajánlotta-e őt. A második kérdés arra irányult, hogy „concurus lesz-e, s ha lesz, miképp?” Ha nem lesz, miért nem, holott eredetileg arról határoztak. A következő kérdésben azt tudakolta, hogy a lap egészen politikai színezetű lesz, vagy a szépirodalomnak is lesz-e benne helye. A 4. és 5. kérdés az anyagokat érintette Egrvrszt azt kérdezte Arany, hogy ha a lap „résztvéltenség miatt, a szerkesztő hibája nélkül” öt év előtt megbukna, miként lenne biztosítva a szerkesztő. Másrészt arra irányult az utolsó kérdés, hogy a szerkesztőnek a számára biztosított évi fizetéséből kelle-e a lap nyomtatási és kezelési költségeit biztosítani (például a segédszerkesztők díjazását vagy az írói honoráriumokat), s ha igen, az mekkora összeg lehet. A kilátásba helyezett fizetséget Arany igen méltányosnak tartotta. Ami a szerkesztői feladatokat illeti, a „szépirodalmi rész” – mint fogalmazta – reá nézve „semmi nagy nehézséggel nem lenne összekötve”. Ami a politikát illeti, azt eddig még tüzetesen nem tanulmányozta, de vannak vezéreszméi, „mellyeknek nyomán folytonos tanulással” megoldaná a feladatot. Annál is inkább, mivel a politikában a néplap nem annyira kezdeményező, „mint a már ismeretes eszmék népszerű magyarázója”. A nép „értelemkörének ismerete, mind népies nyelvem elegendő képességet hagy sejtennem magamban” – összegezte a levél Arany vállalási készségét. Azt azonban rögtön leszögezte, hogy nem néz nagy várakozással a fejlemények elé, „s nem sokat aggódok, ha semmi sem lesz is belőle”, zárta le a kérdést a válaszlevelével.¹²

Közben a fővárosban tovább zajlottak az események. Május 1-jén Pest megye kihirdette az új törvényeket, s ekkor történt a megyebizottmány megválasztása, amelyet a XVI. tc. írt elő. A *Jelenkor* május 4-én megjelent beszámolója kiemelte Nyáry Pál másodalispánnak a falusi küldötteknek tartott, a népet érdeklő törvényekről elhangzott „felvilágosító értelmezését”. A tudósító hozzátette: „A népszerűleg előadott beszédet nem ártana külön ki-nyomva a nép között osztani ki.” A cikk ennek kapcsán rámutatott, hogy sok szó esett a néplapról, de eddig semmi sem történt. A minisztériumnak kellene intézkednie, s a feladatot a legalkalmasabb emberre bízni. A lap meg is nevezi jelöltjét, Vas Gerebent, aki az „Öreg ABC”-vel tanúsította, hogy senki sem tud úgy írni a nép nyelvén, mint ő.¹³ Lehetséges, hogy a tudósító jól értesültségét kívánta hangsúlyozni, ugyanis a hetilapként megjelenő *Pesti Divatlap* május 6-án jelentette: „A népi lap szerkesztésével Vas Gerebent, a legnépszerűbb tollu magyar író bízta meg a belügyminiszter.” A győri *Hazánk*, amelynek szerkesztője jó kapcsolatban volt az 1847 novembere óta a városban élő Vas Gerebennel, május 9-én megerősítette a hírt, jelentve, hogy az író „mint hiteles kutfőből tudjuk, a minisztérium által a *Néplap* szerkesztőjévé neveztetett ki”.

Ezekkel a hitelesnek tűnő hírekkel párhuzamosan (amelyek valójában a belügyminiszter által rendelt, említett rőpiratra vonatkoztak) az albizottmány a nép számára kiadandó

¹¹ Petőfi Sándor Összes Művei (PSÖM) VII. Petőfi Sándor levelezése. S. a. r. Kiss József – V. Nyilassy Vilma. Budapest, 1964. 139; Arany János Összes Művei (AJÖM) XV. Arany János levelezése I. S. a. r. Sáfrán Györgyi. Budapest, 1975. 198.

¹² PSÖM VII.141–142; AJÖM X. 201–202. Arany tehát a „concurus” (a pályázat) iránt a PH ápr. 15-i tudósítás alapján érdeklődött. A Nemzeti Újság (NU) ápr. 20-i tudósításában viszont azt írta, hogy az ápr. 13-i megbeszélés határozata szerint „egy comité fog kineveztetni, melly egy illy hírlapra tervet dolgozzon ki, s a szerkesztőséget saját belátása után válassza meg”.

¹³ Mivel a Munkások Újsága (MU) ekkor már egy hónapja megjelent, a cikk szerzője annak ismeretében jelentette ki: „Táncsics egyszerű ugyan, de nem népies”.

lapról május 4-én előzetes megbeszélést tartott. Másnap Petőfi így számol be Aranyinak: „A néplap ügyében tennap tartott gyűlést az erre kinevezett választmány, mellynek tagjai: Vörösmarti, Stancsics, Sükei, Nyári Pál, Fényes Elek, Petőfi stb. Mindenek előtt tudnod kell, hogy e lapot nem könyvtár adja ki, hanem kiadja a Pest megyei középponti választmány a miniszteriumnak pénzbeli segítségével. E lapnak főszerkesztője lesz egy magyar ember, a mellett lesz négy vagy öt segédszerkesztő, a kik ugyanazt, a mi a magyarban megjelenik, lefordítják németre, tótra, oláhra, rácra, s így ezen ujság öt nyelven fog megjelenni.” Petőfi a továbbiakban arról tájékoztatta barátját, hogy a megyei választmány a miniszterium támogatásával a szerkesztőnek fizet évi 600 forintot, s nyomtatás ingyen 1000 példányt a maga, illetve a szerkesztő számára. Ez utóbbi darabonként két pftal számolva, évi 2000 pft, ami a fizetéssel együtt 2,600 pft. „Ennyi a biztosíték – folytatódik a tájékoztatás –, de ha ezer példánynál több elkel, a nyomtatási költségen fölül, minden haszon egy fillérig a szerkesztőé, ha ötven ezer előfizetője lesz is. Azon fölül kap a szerkesztő éventéket 2000 pengőt a cikkek honorálására, mert díjazni kell minden cikket a mi a lapba bejön; egy ívre gondolom 40 pengő honorárium esik ... hetenként egyszer és egy iven fog megjelenni.” A szerkesztő megválasztásáról beszámolva Petőfi közölte, hogy elsőként ő szólalt fel és ajánlotta Arany Jánost. „Nem kellett ajánlatomat ismételnem, nem kellett magyaráznom, az egész választmány bele egyezett, egy tag sem szólott ellene” – ismertette a levél a szerkesztő megválasztását. A lehetséges hálálkodást előre elhárítva Petőfi így sürgette barátját: „De rögtön kell jöned, mert már most kezdhethéd a lapot, ha itt volnál. A mint levelemet megkapod, ülj tüstént kocsira...”¹⁴

Arany felutazását sürgetve, Petőfi arra figyelmeztette, hogy „egész pereputyostul” jönnie nem tanácsos, már csak a szállás gondja miatt is. „Hagyd rendben otthon dolgaiddat, jöj magad, s itt aztán elvégezzük, mikor és hogy jöjenek utánad a többiek.” Arany nem is szabadulhatott könnyen, mert Nagyszalonta jegyzője volt, s a biztatón hangzó fővárosi kilátások miatt munkakörét rendben kellett átadnia. Közben május 13-án a *Pesti Divatlap* újabb híradással szolgált a miniszterium szervező tevékenységéről: „A miniszterium által kiadandó népi lap, mellyben Vas Gereben legelőször is a törvényeket magyarázza, már sajtó alatt van...”¹⁵ Ez a hír fogadhatta Aranyt, amikor május 16-án Pestre érkezett. Feleségéhez 18-án írott leveléből értesülünk, hogy azonnal Petőfiékhez ment, s még aznap több íróval találkozott. A kilátásba helyezett szerkesztői munkáról meglehetősen borúsán számolt be. „Szerdán [vagyis 17-én] délután a Körben gyűlést tartott a választmány – de nem igen bízom az egészben; szándékuk jó, biztosítanának, ha volna miből ... Azt határozták, hogy a ministeriummal értekeznek a biztosítás felől ... utoljára sem lesz meg az 5–6 évi biztosíték, anélkül pedig nem mozdulok ki Szalontáról. Aztán meg a ministeri biztosítás! Hát a ministeriumot ki biztosítja, hogy meg ne bukják? – Szép ígéretek, remény, felszólítások, mit az országban fognak tenni, a lapnak minden falu számára megrendelése stb., a mi meglehet reményességben sokkal felül ütne ki, de hátha sokkal alul? Ily ingatag alapra nem fogom építeni magam és családom jövődjét, kivált a mostani zavaros világban.”¹⁶

¹⁴ PSÖM VII. 143–144; AJÖM XV. 204–205. Petőfi értesítéséből kiviláglik, hogy a lapot nem Landerer fogja kiadni. Érdekes, hogy ezen a megbeszélésen jelen volt Táncsics, viszont nem hívták meg Vasvári Pált, aki a végleges (felügyelő) bizottmányának sem volt tagja.

¹⁵ Ez „A király tanácsadója...” című kiadvány, amiről a 10. jegyzetnél esett szó.

¹⁶ AJÖM XV. 209. Arany bizonytalanságát ezek a napok érthetően megnövelték. Máj. 10-én este volt a véres budai „macskazene” (tüntetés Lederer tábornok ellen), 12-én a radikálisok által a Nemzeti Múzeumnál szervezett tüntetés a kormány ellen, s a miniszterium helyzete néhány napig bizonytalannak tűnt. (Széchenyi naplója szerint azt várták, hogy a máj. 10-i események, a rendőrség tehetetlensége miatt lemond Szemere belügyminiszter.) Ezekben a napokban folyt a várbeli tüntetést szétverő katonaság tisztjei elleni vizsgálat, ahol a vegyes bizottság polgári elnöke Nyáry volt. Így az Arany által említett, a Körben lezajlott megbeszélésen valószínűleg Nyáry nem vett részt.

Ismeretes, hogy a néplap szerkesztője Vas Gereben lett, s a Szalontára visszautazott Arany mint társszerkesztő szerepelt a lapon. Évekkel később Arany így emlékezett a történetekre: „Fölmentem a levél folytán Pestre, de nem látván a dologban állandóságot, nem akarta kockáztatni családomat (bár később se tettem volna), hanem egyszerűen vissza akartam vonulni, s a szerkesztést Vas Gerebenre hagyni, ki szinte aspirált ez állomásra. De Petőfi okai rábírtak, hogy ha már Szalontán maradok is, ne váljak meg a laptól, s annak jövedelmétől végképen; így Vas Gerebennel oly szerződésre léptem, hogy ő lesz ugyan a sajtóképi felelős szerkesztő, de nevem is ott áll a lapon, mint szerkesztőtársé, s azért a tiszta jövedelmen ketten osztozunk. A részemre eső tiszta jövedelem, végül 1200 forintra rugott (Gereben úgy számolt, a mint ő akarta), s ennek is nagy része magyar bankjegyekben vett el.”¹⁷

A fentiek a történetek lényegét rögzítik – Arany János szempontjából. De miként került a szerkesztői székbe Vas Gereben, aki „szinte aspirált az állomásra”? Mindenesetre a *Pesti Divatlap* május 20-án már az Arany János–Vas Gereben szerzőpárosról tudósított: „Néplapunk, mellyről olly sok szó esett már lapjainkban, junius elején okvetlenül megindul. Kiadja a ministerium. Szerkesztik: Arany János és Vas Gereben.” A *Divatlap* szerkesztője, Vahot Imre valószínűleg az utolsó pillanatban helyezte el a hírt a *Divatlap* „Budapesti mozgalmak” rovatában. Információja a személyeket illetően hiteles volt, de a kiadónak változatlanul a minisztériumot vélte, vagyis május 13-i híradása alapján úgy gondolta, hogy Arany János csatlakozott a megbízatást már elnyert Vas Gerebenhez. (Feltételezve, hogy a közleményben nem volt szándékos torzítás.) De az igazi kérdés az, hogy az elkedvetlenedett és hazautazni készülő nagyszalontai jegyző mellett miként jelent meg Vas Gereben, aki Arany számára a szerkesztői „félállást” és a tiszta jövedelem felét biztosította. Az bizonyos, hogy Vas Gereben eredetileg nem aspirálhatott az állásra, mivel arra nem hirdettek pályázatot, s azt Petőfi május elejétől Aranyra szánta. Arany visszalépési szándékáról talán már a Radical Körben lezajlott megbeszélés után, a jelenlévők előtt nyilatkozott, s ez jutott el Vas Gerebenhez, aki ezek szerint Pesten tartózkodott.¹⁸ Petőfi ismerte Vas Gereben, aki őt 1847-ben Zerffi Gusztáv ellen Harapófogó Dániel álnevén röpiratban védte meg.¹⁹ Vas Gerebennek ekkor már tudnia kellett, hogy a belügyminiszteri megbízás egyszeri volt, vagyis a már megjelent *A király tanácsadója...* című kiadványnak nem lesz folytatása. Petőfi a jelek szerint hajlandó volt támogatni Vas Gereben megbízását, de csak azzal a feltétellel, ha Aranyt elfogadja társszerkesztőnek, s megfelel vele a lap tiszta jövedelmét. Ez a megállapodás gyorsan, tehát legkésőbb május 19-én megszületett – ha feltételezzük, hogy a *Divatlap* május 20-i száma nem késve jelent meg. (Arany ezek szerint – mint tervezte – május 21-én, vasárnap hazautazhatott.) A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy Szemere Bertalan a rövidesen megjelenő *Közlöny* munkatársai között számított Vas Gerebenre. Ezt nem tehetette előzetes megállapodás nélkül. Május 26-án, amikor megküldte Kossuthnak a hivatalos *Közlöny* szerkesztőségének névsorát, abban Gyurmán Adolf felelős szerkesztő mellett Vas Gereben a segédszerkesztők között első helyen és kiemelt 1000

¹⁷ AJÖM XV. 206.

¹⁸ Nem felelhet meg a valóságnak, hogy Vas Gereben egy máj. 7-én érkezett levélben rendelte fel a „közpponti választmány” Pestre mint a megindítandó néplap munkatársát, aki csak Pestre utazva tudta meg, hogy Arany nem vállalta el a lap szerkesztését. Lásd: Váli Béla: Vas Gereben, Radákovits József élete és munkássága. Budapest, 1883. (a továbbiakban: Váli) 24. Ha a dátum hiteles, akkor az Szemere levelének érkezését jelentheti, aki ekkor hívta Pestre Vas Gereben és bízta rá a rövidesen „A király tanácsadója...” címmel megjelent kiadványt.

¹⁹ Vas Gereben népszerűsítette is Petőfit. 1848. ápr. 4-én Zerdahelyi Ede Győrről hangversenyt adott, ahol a műsorban két Petőfi vers: a Dalaim és a Ha férfi vagy, légy férfi... is elhangzott. Mivel ugyanekkor V. G. is felolvasta „Európának kártyajátéka” című aktualizáló humoros írását, feltehetően ő állította össze a programot. Az est műsorát lásd: Httótan., könyvvizsgálat 1848 – 4 – 53.

pfutos évi fizetéssel szerepelt.²⁰ Rejtély, hogy Szemere budai hivatalában nem értesült a *Pesti Divatlap* hat nappal korábban megjelent híradásáról. Vas Gereben mindenesetre vonzóbbnak tartotta az önálló szerkesztői munkát, amely jövedelmezőbbnek is ígérkezett.

Míg a leendő országos néplap szerkesztésének ügye megoldódott, a kiküldött választmány sem tétlenkedett. A május 4-i megbeszélés – ahol Petőfi elérte, hogy Arany Jánost tekintsék szerkesztőnek – csak az alapelveket tisztázta. Május 10-én Pest megye választmányi nagygyűlésén megválasztották a lap „vezetésére ügyelendő választmány” tagjait: Nyáry Pált, a megye első alispánját, gróf Teleki Lászlót, Vörösmarty Mihályt, Fényes Eleket, Fribeisz Istvánt és Petőfi Sándort. Egyben elfogadták az előterjesztett *Népbarát Programja* címet viselő, hat pontból álló tervezetet, amely a törvények magyarázatát, a magyar nép múltjáról szóló fejtegetéseket, a hazai és külföldi politikai fejleményekről szóló tájékoztatást, gazdasági értekezéseket, valamint „erkölcsnemesítő mondatok, versek és elbeszélések” közlését irányozza elő.²¹ A választmány május 10-i kelettel körlevélben értesítette a megyéket az általa tervezett *Népbarát* című lap kiadásáról, amelyhez támogatást kért. Mellélkelve a programot, egyben közölte, hogy Nyáry Pál első alispán vezetésével – és egyben az elősoroltak részvételével – egy a szerkesztésre felügyelő bizottságot hoztak létre.²² Pest megye így véglegesen kezébe vette az ügyet, s felszólította Pest városát is, hogy az április 12–13-i döntésnek, a közös vállalkozás szándékának megfelelően „a Néplap megyei választmányához közreható munkálkodás végett” maga is nevezzen ki tagokat. A város erről május 20-i közgyűlésén határozott, s polgárai közül Beliczay Imrét, Burgmann Károlyt, Kajdán Miklóst, Lang Ignácot, Hengelmüller Mihályt, Heckenast Gusztávot, Molnár Györgyöt és Tóth Gáspárt delegálta.²³

Ezt követően Pest megye és város „középponti választmánya” nevében Nyáry Pál, a bizottság elnöke május 25-én kelt levelében jelentette be Szemere Bertalan belügyminiszternek, hogy „egy nép számára írt az /./ alatti program szerint, magyar, német, tót, oláh, horvát és szerb nyelven szerkesztendő lap” kiadását határozták el. Ezen lap szükségessége „mindinkább érezhető lévén, találkoztak lelkesek, kik a hozzájuk intézett első felhívást a kor parancsoló szavának tekintették, s ilyen lapnak /./ alatti jegyzőkönyvi kivonatban látható terv szerint létesítésére egyesültek”. Mivel a lapnak akkor lesz sok olvasója, ha az előfizetési díj csekély „a megbízott középponti választmány” három, pontból álló kérelmet terjesztett a miniszterhez: 1. a községeket a népesség arányában és a szükségletek szerinti példányok megrendelésére kérik felszólítani azzal, hogy az előfizetési díjnak a község pénztárából történő fedezését a minisztérium helyben fogja hagyni; 2. biztosítsák a lapnak díjmentes postai szétküldését; 3. az országos pénztárból évenkénti segély rendeljenek, mivel a lap által „nem csak egyesekre, hanem magára a státusra is egyenesen szellemi haszon fog háromlani”.²⁴

²⁰ OL H 9 Belügyminisztérium, elnöki iratok (a továbbiakban: BM eln.) 1848:189. (A levél Szemere sk. fogalmazványa.) Hősünk Radakovics Bódog (Vas Gereben) néven szerepel, de nevét írónnal zárójelbe tette Szemere. Később Berecz Károly kinevezésével bővítette a listán szereplő segédszerkesztők névsorát.

²¹ Pest megye levéltára, Bizottsági iratok jegyzőkönyve 1848:3284. A máj. 10-i ülés jegyzőkönyvét a megválasztott tagok névsorával közli: Petőfi adattár III. S. a. r. Kiss József. Budapest, 1992. (a továbbiakban: Petőfi adattár III.) 108.

²² A megyékhez küldött máj. 10-i körlevél egy példányát lásd: Sopron m. It. Közgyűlési ir. 1848–1774. Szövegét közli még kétes hitelű szöveggként AJÖM X. Prózai művek. S. a. r. Keresztury Mária. Budapest, 1962. 583–584. A hivatalos iratok következetesen a „Népbarát” elnevezést használják, akár a megye, akár a város, vagy minisztérium levéléről van szó. Csak Vas Gereben használja következetesen a Nép barátja lapcímet.

²³ Pest város levéltára. Pest város tanácsülési jegyzőkönyvek 1848:8016.

²⁴ Nyáry sk. levele: OL H 12 Belügyminisztérium, általános iratok (a továbbiakban: BM) 1848:3334. Mellette: „A Népbarát című néplap programja”, továbbá a szerkesztőknek bizto-

Május utolsó napjaiban Vas Gereben a maga és Arany János nevében jelentette Pest város tanácsának, hogy a pesti középponti választmány által kiadandó *Nép barátja* című lap szerkesztésével lettek megbízva. „A törvény szabta kauciót” a nevezett választmány adja, így azt ez ügyben kéri megkeresni, s „a póstai szétküldés tárgyában a kereskedelmi közügyérőséghez” a megfelelő értesítés küldését kérelmezi.²⁵ Június 2-án Nyáry Pál sk. *Nyilatkozatot* küldött át a városnak, hogy a lap törvényben megkívánt biztosítéka ügyében a választmány a napokban fog intézkedni. Ezért kérte a helyettes polgármestert, hogy addig is jelen sorait „ideiglenes biztosíték gyanánt” fogadja el. Így Vojdicsek József helyettes polgármester Vas Gereben beadványát és Nyáry Pál kötelezvényét másnap felterjesztette a belügyminiszterhez.²⁶ A következő napokban egyrészt Bujanovics János jelentette a polgármesternek, hogy a *Pucki priatelj* című horvát néplap szerkesztője, míg Mácsai Lukács azt közölte, hogy a *Pratel Ludu* című „tótnéplap” felelős szerkesztője lesz. Mindketten azt kérték, hogy Nyáry Pál biztosító levelét „törvényes biztosítéknak” fogadják el. A két beadványt hasonló igénnyel június 8-án Rottenbiller Lipót helyettes polgármester terjesztette fel Szemere belügyminiszterhez.²⁷

A belügyminisztériumban június 16-án kezdtek foglalkozni a *Nép barátja* kapcsán érkezett beadványokkal, de az ügyirat többszöri javítás után csak 20-án került aláírásra Szemere elé. A Pest vármegyéhez és városhoz közösen intézett válasz leszögezte: ha a különböző nyelven megjelenő változatok csak fordítások, úgy a biztosítékot egy lap után kell letenni. „A biztosíték azonban vagy kész pénzben, vagy kettős értékű vagyonra betáblázott kötelezvényben” teendő le. A postán való szétküldést az illető miniszterrel való megegyezés alapján bérfizetés nélkül fogják biztosítani. A községek az illető hatóságok útján értesítik, hogy a lapból egy-egy példányt a közös pénztárból megszerezhetnek, „s árát az évi költségvetésbe beszámíthatják”. A fogalmazványban Szemere ehhez hozzáfűzte: „Ha azonban a lap békés és tanító szellemét megváltoztatná, kénytelen volnék ellenkező rendeletet kibocsájtani.” Majd közölte, hogy a felsorolt kedvezményeken túl „az országos pénztárból egyéb segély nem utalványoztathatik”. Zárlatul Szemere megjegyezte: „Ezeknek folytán fölszólítom önöket, hogy középponti választmányuk által a lap célzárnyos, s a beadott programnak megfelelő szerkeztésére felügyeltessenek.”²⁸

Június 16-án elkészült a Klauzál Gábor földművelés-, ipar és kereskedelmi miniszterhez intézett átirat is. Eszerint „A *Népbarát* című néplapnak, melyet magyarul *Vas Gereben* felelős szerkesztő, tót fordításban pedig *Pratel Ludu* cím alatt *Mácsay Lukács*, valamint horvát fordításban *Pucki Prijatelj* cím alatt *Bujanovics János* fognak szerkesztetni, azon kezdvéményt adtam meg: hogy a postán bér nélkül küldessék szét”.²⁹ Ezzel a miniszteri levéllel azonban valami történt, mert szeptember 16-án a lemondott minisztert helyettesítő Trefort Ágos-

sított anyagi feltételeket rögzítő „Jegyző könyvi kivonat”, amelyen sem dátum sem aláírás nincsen.

²⁵ BM 1848:3334. (A dátum nélküli levél Vas Gereben – a továbbiakban: V. G. – írása, beleértve Arany János aláírását is.) Közli: Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) 1968/2. 228.; továbbá Vár utca tizenhét. Veszprém megye és város időszaki kiadványa. Szerkesztette: Császtvay Tünde m. v. 1997/1. (a továbbiakban: Vár utca tizenhét) 54–55.

²⁶ Nyáry kötelezvénye és Vojdicsek felterjesztése: BM 1848: 3334, Az ügyel Pest város tanácsulése máj. 31-én és jún. 20-án foglalkozott; Pest v. lt. Pest v. tanácsulési jegyzőkönyvek 1848:8253; 8329.

²⁷ BM 1848:3334. Mellette az említett két beadvány. A lapok nevét ezek alapján adjuk.

²⁸ A fogalmazvány: BM 1848:3334; Pest megye példánya: Pest m.lt. Bizottmányi ir. 1848:4668; Pest város példánya: Pest v. lt. Engedélyek 1848/49. 290. sz. A lap felügyeletéről szóló záró megjegyzéshez Pest jún. 26-án tartott tanácsulésén leszögezték, hogy „a lap programjára a közép[onti] választm[ány] tartozik ügyelni, s ez az ügyelet a várost nem érinti”. Pest v. lt. Tanácsulési jegyzőkönyvek 1848:9178.

²⁹ BM 1848:3334

ton arról értesítette a belügyminisztériumot, hogy a lapnak postai díjmentes terjesztéséről intézkedő levél, amely Szemere Bertalan aláírásával június 16-án kelt, csak aznap érkezett meg.³⁰ Június 19-én elkészült a megyékhez intézett belügyminiszteri rendelet, amely értesített a *Népbarátja* című lap kiadásáról s terjesztése hasznáról, ami a kormányoknak, a hatóságoknak és az egyeseknek is érdeke. „Ennek következtében – hangsúlyozza a Szemere által aláírt tájékoztató rendelet – felszólítom önöket: mi szerint a lelkészeket, falusi előljárókat és lakosságot a lap megjelenésére ajánlólag figyelmeztessék nem kötelezőleg, hanem megengedőleg kimondatván, hogy egy példánynak évi ára a községi pénztárból fedeztetethetik, míg a lapnak szelleme békés és tanító maradván, ellenkező rendelet kibocsátására nem kénytelenítemem.”³¹

A hivatalos engedélyezés lassú folyamata nem akadályozta Vas Gereben és a Középponti Választmány kiadói előkészületeit. Bár a *Marczius Tizenötödike* május 31-én türelmetlenkedett, mert a néplap még nem jelent meg, miközben Vas Gereben – „akit fölfogadtak” – most „a kecskeméti kapu felé csavarog és parasztokat kapacitál”.³² Talán ekkor még nem volt ismert, de ezekben a napokban, a lap június 4-én megjelent első száma előtt hagyta el a nyomdát, a kétoldalas röplap, az *Előfizetési hirdetés Nép barátja című és a földmivelők számára irandó újságra*.³³ Az eltéveszthetetlenül Vas Gereben tollából származó ismertetés a körülményes bevezetés után világosan megfogalmazza a lap célkitűzését. Eszerint a régi világról, az új törvényekről, az országgyűlésről, az ország históriájáról, a földművelésről közölnék írásokat, időnként egy-egy verset, hogy „jobb kedvünk legyen”, továbbá idegen országokról híreket, „mert ott is beszélnek rólunk”, s végül hirdetést – ami eddig nem szerepelt –, ha „az kigyelmeteknek hasznára válik”. Június 4-én megjelent a *Nép barátja* első száma, címe alatt a megjegyzés: „Kiadja a Pesti Középponti Választmány”, tovább ez alatt léniában a lap mottója: „A ki mint vet, úgy arat.” Az olvasást dicsérető beköszöntő (Előljáróbeszéd) a „*Nép barátja*” szerkesztői aláírással jelent meg.³⁴ Az első szám utolsó oldalán található az *Előfizetésre felhívás*, amely tömören összefoglalja azt, amit az előfizetési hirdetésben, a lap tervezett tartalmáról már ismertettek. Egyben közli a gyakorlati tudnivalókat: „Lapunk mindig vasárnap jelenik meg egy nagy árkuson. Előfizetési ár egész évre 7 ft 30 kr. bankóban, juniustól december végéig pedig öt huszas. Budapesten házhoz hordással úgy, mint vidékre!”³⁵

³⁰ OL H 15 Belügyminisztérium rendőri osztály (a továbbiakban: BM rend.) 1848 – 2 – 202. Trefort levelének külzetére írónnal rávezették: „a bennérintett belügy miniszteri közlemény fogalmazatja a kiadó hivatalba szept. 12-én érkezett.” Majd tintával: „Tudomásul vétetik. Farkas [János] m.k.” A fogalmazványra rávezetve: „letisztázta Septemb. 12-én Bozóky.” Vagyis ha a miniszteri iratot szept. 12-én tisztázták le, s az jún. 16-i dátummal Szemere aláírásával érkezett meg rendeltetési helyére, az csak úgy történhetett, hogy azt Szemere szept. 12-én, lemondása előtt írta alá.

³¹ bm 1848:3334. A körlevél ilyen ajánlással fejeződik be: „Írányáról és hasznos tartalmáról a társulat tagjainak népszerűsége, – terjesztéséről pedig önök saját érdeke és hazafiai buzgótsága kezkesedik.”

³² A cikk nem ellenséges V. G.-nel. Azt teszi szóvá, hogy 3-4 embernek mondja el azt, „mit millióknak kellene olvasni”. Jún. 10-én az MT Szemerét tette felelőssé a *Nép barátja* (a továbbiakban: Nb) késlekedéséért, és azért, hogy a feladatot a vármegyére hagyta. A Jelenkor jún. 15-én a kormányt marasztalta el, hogy magára hagyta a népet, s a lap kiadását Pest megyének kellett elvállalnia.

³³ OL 1848/49-es nyomtatványok. Közli mint kétes hitelűt AJÖM X. 589–591; és Vár utca tizenhét 55–56.

³⁴ Az „Előljáróbeszéd”-et közli mint kétes hitelűt AJÖM X. 591–592; továbbá Vár utca tizenhét 56.

³⁵ Az előfizetési felhívás tehát vidékre szállítás esetén sem jelez postaköltséget. Hivatalos rendelkezés ekkor egyébként még nem volt.

Vas Gereben élt az újsághirdetés lehetőségével is. Így a *Pesti Hírlapban* és a *Nemzeti című* napilapban június 11-től július 5-éig jelentek meg rövid tájékoztató hirdetések a *Nép barátjáról*, ami minden postahivatalban, Pesten pedig Emich Gusztávnál fizethető elő. A Középponti Választmány is bekapcsolódott a lap népszerűsítésébe. A választmány nevében Nyáry Pál elnök június 10-én *A pesti középponti választmányból hazafiúi felszólítás a megyék és községek előljáróihoz* címmel tájékoztatót bocsátott ki, amely június 15-én a *Nemzeti*, június 18-án a *Pesti Hírlap* hasábjain jelent meg.³⁶ Érvéle: „A népet felvilágosítani a legelső polgári kötelesség. Ennek elmulasztása a legóriásibb polgári bűn.” A nép felvilágosítására adja ki a pesti Középponti Választmány a *Nép barátja* című lapot, amelynek számait „ezerenként terjeszteni a nép között fő szükség.” Ezért kéri, hogy minden helyiség rendeljen meg egy vagy több példányt a lapból közös költségen, „mellyet a ministerium benyújtott folyamódásunk nyomán is – hisszük, helyeselni fog.”

Rövid két hónap alatt a Középponti Választmány kezdeményezésére megszületett tehát a néplap, a jól megválasztott című *Nép barátja*. Névadójáról vagy névadásáról nem rendelkezünk adatokkal, de joggal merül fel a gondolat, hogy az Arany szerkesztői megbízása ügyében olyan aktív Petőfinek ebben is szerepe lehetett. Különösen ha tudjuk, hogy a nagy francia forradalom iránt szenvedélyesen érdeklődő Petőfi szobájában ott függött Jean-Paul Maratnak, az 1789–93 között publikált *L'Ami du Peuple* című forradalmi lap szerkesztőjének arcképe.³⁷ A kortársaknak azonban a „népbarát” fogalma már nem idézte Marat és a jakobinus diktatúra emlékét. Kazinczy Gábor és köre 1839-ben *Népbarát* címmel tervezett irodalmi folyóiratot.³⁸ A *Vasárnapi Újság* 1839-ben Benjamin Franklint a „népbarátok” között emlegette. 1841-ben Szilágyi Ferenc a *Múlt és Jelen* hasábjain Kemény Zsigmondot mint „bizonyos szabad elvek és népbaráti crème hív tolmácsa”-ként támadta. 1843-ban Petőfi versek jelentek meg a pápai *Népbarát* naptárban.³⁹ 1844-ben az *Erdélyi Híradó* nevezte Erdélyi Népbarátnak a *Deutsche Volksblatt* című melléklapját.⁴⁰ Pozsonyban 1848. március 23-át, a Batthyány-kormány bejelentését követően egy polgár röpiratban így lelkesedik: „Nép barátim, a reformok nagy napja beköszöntött...”⁴¹ Március 25-én Szekszárdon vallásos ihletésű Örömdal születik. Ennek 12. versszaka így szól: „Egek ura, hozzád zengi / A nép hálaénekét; Munkátekért *népbarátok!* Vegyétek a nép szívét.”⁴² (Kiemelés az eredetiben.) A Pozsonyban megjelenő *Budapesti Híradó* tudósítása szerint április 2-án, vasárnap tábori mise volt az országgyűlés színhelyén, s a „berendelt jobbágyok” Kossuthnak, „a neves népbarát”-nak a lakása előtt tisztelegtek.⁴³ Mindez azt mutatja, hogy bármilyen meg-

³⁶ A felhívást jún. 15-én a Jelenkor, 18-án a Reform és a Radical lap is közölte. Szövegét valószínűleg V. G. fogalmazta, ezért szerepel helyesen a lap neve.

³⁷ Petőfi – Aranynak, 1848. júl. 1. PSÖM VII.151; AJÖM XV. 217. Petőfi rokonszenve Marat iránt fokozott lehetett, mert a jakobinus népvész és újságíró 1793 júliusában gyilkos merénylet áldozata lett.

³⁸ T. Erdélyi Ilona: *Az Ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor*. Budapest, 1965. 68–85. Ezek az írók azonban még emlékeztek Marat-ra, mert megfogalmazták: „nyaktől legyen a lap”, ti. hogy ne fogadjon el irodalmi silányságokat. A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerkesztette: Kókay György. Budapest, 1979. 560.

³⁹ Kiss József – Mikes Dezső: *Petőfi versek a Népbarát című pápai naptárban (1843)*. ItK 1970/1. 76.

⁴⁰ Busa Margit: *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1986. I. 61.

⁴¹ Szózat a magyar néphez az átalakulás érdekében Kiss Antaltól. Pozsonyban, s.d. 15 old.

⁴² Örömdal Mehrvert Ignáctól „többek felkérésére a nép nevében”. Szekszárd, 1848. márc. 25. OL. 1848/49. évi nyomtatványok.

⁴³ A népbarát szóhasználatához még egy adalék: Ismeretes, hogy Nyáry Pál nem fogadta el a ki nevezést, amikor március 23-án Batthyány a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmányban Szemere mellé (mint leendő belügyminiszteri osztályfőnököt) delegálta. Az ekkor Pozsonyban

fontolásból javasolta Petőfi a lap elnevezését – ha egyáltalán tőle származik az ötlet –, a népbarát minősítés már olyan elterjedt volt, s annyira a reformok demokrata híveit jelentette a közvélemény számára, hogy a választmány tagjainak sem lehetett ellene észrevétele.⁴⁴

Amint láttuk, Nyáry Pál a választmány nevében május 25-én kelt beadványához *A Népbarát című néplap programját* mellékelte, ami azonos volt a május 10-én már elfogadott szöveggel. Vagyis május elején a tervezett lap neve *Népbarátként* szerepelt, csak Vas Gereben május végén a pesti polgármesterhez intézett beadványában tűnt fel először a *Népbarátja* elevezés.⁴⁵ Vagyis Vas Gereben a birtokos összetételű főnevet felbontva, világos birtokviszonyt használt lapja megjelölésére. Ez az elnevezés a nép számára kétségtelenül egyértelműbb volt, mint a kissé „tudálékos” *Népbarát*. A változtatás azonban nem Vas Gereben nyelvére dicséri. A magyarázatot Győr városa főbírájának április 19-i felterjesztése adja. Ekkor ugyanis nemcsak Vas Gereben *Őreg ABC* röpirat-sorozatának 3. számát terjesztette fel, hanem mellette Kozma Imre *Népbarát* című, az országgyűlés fejleményeivel, a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség jelszavak magyarázatával foglalkozó füzetkékét is.⁴⁶ Bár a szerző ígérete ellenére nem folytatta a kezdeményezést (a következő számban a nemzetőrsegről kívánt írni), Vas Gereben számára nem volt kívánatos a cím kisajátítása. Főleg miután az a melegsége sem lehetett, hogy nem ismerte a kiadványt, hiszen az az ő győri tartózkodása és népfelvilágosító munkássága idején jelent meg. A Középponti Választmány névadói viszont nem ismerhették Kozma Imre füzetkékét, s számukra kínálkozott a közbeszédben elterjedt *Népbarát* elnevezés. Mivel a programkészítés idején Vas Gereben még nem szerepelt, névváltoztatási igényével csak a május 25-én betervezett program szövegének megismerése után állhatott elő. A véletlen így segített hozzá, hogy az 1848. évi országos néplapnak ne mesterkéltnak tűnő, hanem a lap irányultságát világosan megfogalmazó címe legyen.

A Nép barátja és a kormány

1848 nyarán a kortársak számára világos volt, hogy a *Nép barátja* nem a kormány kezdeményezésére jött létre, hogy azt a pesti Középponti Választmány adja ki. A lapnak juttatott különböző kedvezmények s Táncsics Mihály indokolt neheztelése, hogy a *Munkások Ujsága* nem kapott semmiféle hivatalos támogatást, a visszaemlékezőkben azt a benyomást rögzítette, hogy az országos néplap tulajdonképpen a kormány lapja volt. Vas Gereben életrajzírója említette ugyan, hogy a lap kiadója a Választmány volt, de a későbbi szakirodalom arra helyezte a hangsúlyt, hogy a kormány a *Munkások Ujságával* szemben a *Népbarátját* támogatta. Ettől a tényről már csak egy lépés választotta el azt az egyes kortársak által is sugalmazott leegyszerűsített nézetet, hogy Vas Gereben lapja a kormány kiadványa volt. Annak megítélését, hogy a *Nép barátja* a kormányzattól milyen támogatásban részesült, jól megközelíthetjük, ha áttekintjük hogy a biztosíték ügyében milyen kedvezést, s a lap terjesztésében milyen miniszteriális támogatást kapott.

Az 1848: XVIII. tc. 30. §. kimondta: „Ha a lap naponként jelenik meg, biztosítékul 10,000 forint, ha ritkábban jelenik meg, 5,000 forint tétetik le kész pénzben, vagy fekvő birtokra kettős biztosítékkal betáblázott kötelezvényben; első esetben a tőke az illető ható-

megjelenő Budapesti Híradó április 6-án erről így tudósított: „a pesti lapok szerint [Nyáry] semmi hivatalt elvállalni nem akar, egyedül a nép érdekében mint népbarát kíván működni”.

⁴⁴ A „népbarát” elnevezésű lapok gyakoriak Európában 1848-ban. A februári francia forradalmat követően Raspail rövidesen megindítja *L'Ami du Peuple* en 1848 című lapját. Bécsben május közepén jelenik meg a *Volksfreund*, s Berlinben is tudunk hasonló című újságról.

⁴⁵ Lásd a 24–25. jegyzetet.

⁴⁶ BM 1848:87. A munka teljes címe: Kozma Imre: *Népbarát, vagy is magyarázatja annak: mikép kell értenünk az új változásokat.* Győr, 1848. 7 old.

ság felügyelése s jótállása alatt, 5% kamattal a letevő részére jövedelmez.” A törvény előírásának és Szemere június 20-i levelének megfelelően Pest megye június 27-i kisgyűlésén foglalkozott a *Nép barátja* biztosítékának ügyével. Az ezen a napon a belügyminiszterhez intézett válasz szerint a „Népbarát” című lap biztosítékának felét, vagyis 2500 Ft-ot „Pest várossal kézfogva” örömmel elvállalják. Ezzel egyidejűleg azonban azzal érveltek, hogy a biztosíték gyanánt letett készpénz a törvény értelmében 5%-kal kamatozik, s ez a megye közpénztárát 1%-kal megkárosítja. Mivel szerintük a megye közönségének vállalása elegendő biztosítékot jelent, azt kérték a minisztertől, hogy „kiadandó jótálló kötelezvényünkkel” elégedjék meg.⁴⁷ Nyilván várva Pest város jelentkezését is, Szemere csak két hét múlva reagált. Július 8-án kelt levele szerint a megye által a „Nép barát” című lapért járó biztosíték feléért a felajánlott kötelezvényt csak azzal a feltétellel fogadja el, ha „az a megye fekvő vagyonára, ti. pesti házára [a megyeházára] törvény értelmében »betáblázásra kerül«”. A levél befejezése így hangzott: „A biztosíték másik felét pedig miként fogja Pest város elvállalni, arról még hozzám semmi értesítés nem érkezvén: az iránt intézkedni Pestmegye (!) és város közös választmányának, mint a Népbarát kiadójának köréhez tartozik.”⁴⁸

Pest városa valóban késedelembe volt. Július 6-án Rottenbiller polgármester írásos jelentést tett a közgyűlésnek az addigi fejleményekről: a Középponti Választmány kiegészítéséről, a néplap magyar, horvát s tót változata szerkesztőinek felterjesztett jelentéséről, Szemere június 20-án kelt leveléről, s arról, hogy a megye már értesítette a minisztériumot és a várost is a biztosíték felének elvállalásáról. Egyben kérte a közgyűlés határozatát, hogy a megye és város közös pártfogása alatt álló lap biztosítékának másik felét vállalják el.⁴⁹ A közgyűlés másnap meghozta az egyetértő határozatot, amiről a polgármester még aznap értesítette a belügyminisztert, megjegyezve, hogy ők is „kettős értékű vagyonra betáblázott kötelezvényben” kívánnak eleget tenni. Rottenbiller közölte azt is, hogy a 2500 Ft-ról szóló „és Pest városát szenvedőleg érintő kötelezvényt” rövidesen fel fogják terjeszteni.⁵⁰ A belügyminisztérium július 16-án válaszolt a jelentésre és közölte: a törvény értelmében a biztosítékot a városnak saját vagyonára kell betábláznia.⁵¹ A szükséges intézkedésről a város július 27-i közgyűlése foglalkozott, amelynek azonban a fő témája a belügyminisztérium által létrehozott Országos Rendőri Hivatal volt. Ez utóbbi a főváros saját szervezésű rendőrségével párhuzamosan működött, s ezt a közgyűlés a város municipális jogai megsértésének tekintette. Ebben a légkörben a biztosíték bejegyzésére vonatkozó miniszteri figyelmeztetést sem voltak hajlandók méltányolni és úgy határoztak, hogy két, a várost érintő olyan 2500 Ft-ról szóló kötelezvényt nyújtanak be, „mellyek a várost cselekvőleg érintvén, az adós vagyonára kétszeres biztosíték mellett betáblázva vannak”.⁵² Az augusztus 30-i tanácsülés megtekintette és tudomásul vette azt a két, összesen 2500 Ft értékű, a várost érintő kötelezvényt, amelyről még aznap jelentettek a belügyminisztériumnak. Megkérdezve egyrészt azt, hogy Pest megye eleget tett-e kötelezettségének, másrészt hogy az érintett kötelezvényeket beadják-e megőrzésre, vagy helyette kérnek-e a hatóságtól biztosító iratot.⁵³ Szeptember 13-án a város felterjesztette a két, összesen 2500 Ft értékű kötelezvényt, amelynek elfogadásáról a belügyminisztérium csak november 9-én értesítette

⁴⁷ BM rend. 1848 – 2 – 46.

⁴⁸ BM rend. 1848 – 2 – 46; Pest m. lt. Választmány ülés ir. 1848:4668.

⁴⁹ Pest v. lt. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1848:9862; Pest v. lt. Engedélyek 1848/49. 290. sz.

⁵⁰ BM rend. 1848 – 2 – 69.

⁵¹ BM rend. 1848 – 2 – 69; Pest v. lt. Engedélyek 1848/49. 522. sz.

⁵² Pest v. lt. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1848:11.087. A közgyűlésen volt olyan hang, tudósít a Kossuth Hírlapja (KH) júl. 29-i száma, hogy a BM-et fel kellene szólítani: a hatóság méltósága érdekében álljon el a biztosítéktól. A Közlöny aug. 3-i száma arról számol be, miszerint egyesek azt kívánták, hogy várják meg, amíg a megye lépni fog. Horváth főjegyző érvelésére azonban úgy döntöttek, hogy „a város activ betáblázott kötelezvény”-t adjon be „cautionális zálogul”.

⁵³ BM rend. 1848 – 2 – 188. A két kötelezvényt részletesen ismerteti a beadvány.

a várost, egyidejűleg visszaküldve azokat, valamint egyéb, fővárosi lapok és nyomdák biztosítékleveleit is, a várost utasítva azok megőrzésére.⁵⁴

Az előbbi levél egyébként befejezősül közölte: „ámbar még Pest megye az általa elvállalt 2,500 frtnyi biztosítékról betáblázott kötelezvényt fel nem küldte, még is az írt lap minden nyelvű példányainak szétküldése s előfizetés gyűjtése iránt megtétetvük a posta hivatalnál a kellő intézkedések”. A késelem oka az volt, hogy Pest megye a néplap biztosítékának ügyével csak szeptember 1-jén tartott választmányi nagygyűlésén foglalkozott. Ezen nem fogadták el Szemere kívánságát, hogy a pesti „udvarházra” táblázzák be a biztosítékot. Az ezen a napon kelt felterjesztés szerint a biztosítékra tett ajánlatuk értelmében „a legnagyobb biztonság létezik”. Csak arra van szükség, hogy a miniszter kijelentse: ha a biztosíték összegét esetleg le kellene fizetni (ti. ha sajtóvétség miatt pénzbüntetésre kerülne sor), és „azt saját rendelkezésünk alatti pénztárainkból letenni képesek nem volnánk, azon összeget házi kiadásaink közt elfogadandja”. A levél azzal fejeződik be, ha a miniszter a „saját pecsétük alatt” kiállítandó kötelezvényel nem elégedne meg, attól a kellemetlenségtől óvja meg őket, „misperint lakházunkra betáblázás történjék”.⁵⁵ A válasz késett, mert a jelek szerint Szemere nem kívánt a kéréssel foglalkozni. (A megye szeptember 1-jén kelt levelének küldetén az „érkezés” dátuma november 5.) A válasz Kemény Dénes államtitkár maradt, aki a Honvédelmi Bizottmány működése idején a belügyminisztériumot vezette. November 9-én „Pest megye közönségének” így válaszolt: „A sajtó törvény világos rendelete kívánván azt, hogy a hirlapokért járó biztosíték vagy kész-pénzben, vagy *fekvő vagyonra betáblázott kötvényben* tétessék le. Ennél fogva nem állhatok el a 4664. sz. a. leküldött rendeletemtől s tovább is megkívánom: hogy a *Népbarátért* járó biztosítéknek a megye által elvállalt fele is vagy készpénzben, vagy kettős értékű fekvő vagyonra betáblázott kötelezvényben tétessék le.”⁵⁶ (Kiemelés az eredetiben.) Nincs okunk feltételezni, hogy Kemény Dénesben valami ellenszenv munkált volna Nyáry Pállal szemben – mint tudjuk azt Szemere esetében –, így a levelet valóban úgy tekinthetjük, mint ragaszkodást a törvény előírásához.

A minisztérium szigora azonban hamar megenyhült. Vas Gereben – nyilván Nyáry utasítására – levélben fordult a Honvédelmi Bizottmányhoz. Ebben azt nehezményezte, hogy Pest megye a *Nép barátja* fele kaucióját elvállalni akarván azt kérte, hogy az összeget a belügyminisztérium az évi kiadások között hagyja jóvá, mi által „a megyét azon kellemetlenségtől mentse meg, hogy a megye házára intabulatio történjék”. Mivel mindeddig ezt nem fogadták el, Vas Gereben azt kérte a Bizottmánytól, hogy „a megyei ajánlatot úgy a mint van elfogadni szíveskedjék, nehogy a lap további kellemetlenségeknek kitéve legyen”.⁵⁷ Nyáry Pál azután mint a Honvédelmi Bizottmány helyettes elnöke Vas Gereben beadványát november 25-én megküldte a belügyminisztériumnak, s megismételve a megye ajánlatát a biztosítékról, közölte, hogy az tökéletes biztosítást nyújt. Ezért utasította a minisztériumot, hogy Pest megyét „azon rendelet alól, hogy a biztosítéki összevről (!) kiadandó kötelezvényt lakházára betábláztassa mentse föl”.⁵⁸ Nyáry tehát hatalmi helyzetből megadta megyéjének a felmentést, amellyel túltette magát a törvény világos előírásán. A belügyminisztériumban november 27-i kelettel megszületett a Pest megyéhez intézett utasítás, amely a Honvédelmi Bizottmány határozatára hivatkozva közölte, „miként a *népbarát*

⁵⁴ BM rend. 1848 – 2 – 203. A fogalmazványon lévő feljegyzés szerint a levelet nov. 17-én másolták le, s csak 20-án küldték el.

⁵⁵ BM rend. 1848 – 2 – 232.

⁵⁶ BM rend. 1848 – 2 – 222. (A hivatkozott ikt. sz. a. júl. 8-i rendeletre utal; lásd: a 48. jegyzetet.) A levelet Farkas János, a rendőri osztály tanácsosa fogalmazta, s Zoltán János államtitkár javította (tompította). A levelet csak nov. 19-én küldték el.

⁵⁷ BM rend. 1848 – 2 – 232. Az sk. levél dátálatlan.

⁵⁸ BM rend. 1848 – 2 – 232; OL H2 Honvédelmi Bizottmány iratai (a továbbiakban: OHB) 1848: 3590.

czimü hirlapért a hatóság által elvállalt fele biztosítékot nem szükség a hatóság fekvő vagyona betáblázni, – hanem azon biztosítéki összegről a Megye pecsétje alatt elnöki aláírással kiadandó kötelezvényt hozzám küldessék föl.”⁵⁹ A megye december 23-án tartott kisgyűlésének jegyzőkönyve azt a bejegyzést tartalmazza, hogy a néplapért a megye által a biztosíték helyett „egy pecséttel és elnöki aláírással ellátott kötelezvény” felküldését a belügyminisztérium „a honvédelmi bizottmánynak tudtul adta”.⁶⁰

A *Nép barátjával* kapcsolatos elnéző magatartást jól mutatja, hogy a Szemere által a sajtótörvény végrehajtásáról április 28-án kiadott rendelet szerint az április 11. után keletkezett lapok a biztosíték nélkül nem jelenhettek (volna) meg.⁶¹ Azt is érdemes megjegyezni, hogy Szemere Kossuthnak nem engedte meg, hogy a *Kossuth Hirlapjára* a biztosítékot ne készpénzben, hanem 5000 Ft-ról szóló takarékpénztári igazolásban tegye le.⁶² Végül az is megemlítendő, hogy a *Pesti Hirlap* december 27-i tudósítása szerint Pest város hírosága Tácsics Mihályt 500 pft bírságra ítélte, mivel a *Munkások Ujságját* a biztosíték összegének letévése nélkül indította meg.

A néplap olcsóságának és így elterjedésének nemcsak az előfizetési díj kedvező volta, de a postai szállítási díjának méltányos megállapítása is feltétele volt. A város és a megye már említett április 12–13-i megbeszélésén ezért magától értetődően merült fel, hogy „a ministerium meg fog kerestetni, hogy a póstán küldést ingyen eszközölje”. Az erről hírt adó *Pesti Hirlap* két nappal később, április 17-én megjegyezte: „Az eddigi ujságportó mellett néplapok nem keletkezhetek.” A pénzügy-, valamint a földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium közötti munkamegosztás hamarosan napirendre tűzte a sajtótermékek postai díjszabásának kérdését. Kossuth nevében Duschek Ferenc május 13-án megküldte a pénzügy javaslatait Klauzál Gábornak, mivel a postaszolgálat az ő minisztériumához tartozott. Klauzál május 16-án kelt válaszában egyetértett a Duschek által tételesen előterjesztett éves díjszabással, amely ötfokozatú tarifát állapított meg aszerint, hogy a postán szállított lap egy héten hatszor vagy csak egyszer jelent-e meg. Klauzál a néplapokkal kapcsolatban úgy nyilatkozott, miszerint azok postadíját minden alkalommal külön kell majd megállapítani, „amikor azok kiadói a posta utjání szétküldhetés iránt folyamodnak”. Mivel a *Munkások Ujsága* április 2-án megjelent, Duschek kitért annak lehetséges kedvező díjszabására. Ezt Klauzál elfogadta és megismételte: „így jelenleg a munkások lapjának vitelbérért 20 pengő krajcárban vélném megállapítandónak.”⁶³ Nyáry Pál május 25-én kelt beadványa kapcsán – mint láttuk – Szemere június 16-áról datált levelében intézkedett a *Nép barátja* magyar, szlovák és horvát változatának postai terjesztéséről, de ez a rendelkezés „elkeveredett”.

Vas Gereben a jelek szerint egy idő után közvetlenül az ipar- és kereskedelemügyi minisztériumhoz fordult, és sürgette lapjának postán történő szétküldésének engedélyezését. Erről tanúskodik Trefort Ágostonnak, Klauzál államtitkárának július 20-át követően Szemeréhez intézett levele. Ebben közölte, hogy a kérés teljesítéséhez – mint írja – „szük-

⁵⁹ BM rend. 1848 – 2 – 232. Közli Kerényi Ferenc: Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867). Pest megye monográfia közalapítvány, Budapest, 2002. (a továbbiakban: Kerényi) 333. A megyének a MU-val és a Nb-val kapcsolatos politikájáról uo. 65–67.

⁶⁰ Pest m. lt. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1848:7857.

⁶¹ BM 1848:323.

⁶² Kossuth Lajos Összes Munkái XII. S. a. r. Sinkovics István. Budapest, 1957. 307.

⁶³ Mind Duschek levele, mind Klauzál válasza: OL H 44 Földművelés, ipar és kereskedelemügyi minisztérium, elnöki iratok (a továbbiakban: FIK eln.) 1848:44. A MU postai viteldíjához hozzájött az ún. iktatási díj összege: 10 xr; ezzel együtt az évi szállítási díj valójában 30 xr-t tett ki. (A MU hetente kétszer jelent meg. A nem kedvezményes díjszabás esetében az ilyen lapok évi postai szállítási költsége 1 pft volt.)

ség előbb tudnom azt, vajlon a megkivántató biztosítékot kellően kiállította-e?”⁶⁴ Augusztus 8-án Trefort hivatalos megkeresésre hivatkozva ismét jelentkezett a „Népbarát” ügyében. Klauzál megbízásából felszólította a belügyminisztert: „misperént arról, vajlon a törvényszabta feltételeknek elég tétetett-e vagy sem? Engemet mielőbb értesíteni sziveskedjék.”⁶⁵ A belügyminisztérium változatlanul hallgatott, s ezt követően vették Trefort harmadik, szeptember 16-án kelt levelét, amely közölte, hogy Szemerének a *Nép barátja* „póstán bérmentes szétküldése, s az előfizetésnek minden posta hivatalnál elfogadtatása iránt” intézkedésre utasító, június 16-án kelt rendelete csak aznap érkezett meg.⁶⁶ A belügy a levél vételét követően szeptember 18-án megtette a szükséges intézkedéseket.⁶⁷

Kemény Dénes államtitkár október 10-én arra figyelmeztette a kereskedelmi minisztériumot, hogy a „Népbarát” újság több fordításban jelenik meg és az engedelem minden fordításra értendő”. Ezért hívják fel erre a postahivatalok figyelmét.⁶⁸ A megkeresett minisztérium október 18-án válaszolt, s némi iróniával közölte, hogy a június 16-án kelt, de csak szeptember 16-án megérkezett levél értelmében megfelelően intézkedtek, de ez ügyben újra utasítják a postaigazgatóságokat.⁶⁹ Ennek megfelelően október 20-án megszületett a Honvédelmi Bizottmány irodájából kibocsátott körlevél, amely a *Nép barátja* nemzetiségi nyelven megjelenő példányainak „póstán bér nélkül” küldéséről megerősítőleg rendelkezett.⁷⁰

A *Nép barátja* postai szétküldésének kései engedélyezése nem akadályozta a lap terjesztését, miként a biztosíték körüli huzavona sem akasztotta meg a hetilap folyamatos megjelenését. A lap július 16-i számának végén szerkesztői figyelmeztetés jelent meg, miszerint Eötvös József vallás- és oktatási miniszter „ezen újságból 600 példányt rendelt meg olyanformán, hogy hazánk szegényebb lakosai ingyen olvashassák”. Ezért – folytatódik a közlemény – „mi tehát ezen újságot az egész országban ugyanannyi 600 helység számára elküldöttük azon megjegyzéssel, hogy a helység előljárói leginkább a szegényebb lakosok között olvassassák”. Az akció ezekben a napokban indult, mert július 29-én a nagybányai postamester már beszámol Kossuthnak, hogy a *Nép barátja* több példánya érkezett a postahivatalba.⁷¹ Eötvös intézkedése érthető, hiszen a népnevelés és -felvilágosítás az ő tárcájához tartozott, s a *Jelenkor* május 4-én megjelent száma is a kultuszminisztertől várta a néplappal kapcsolatos intézkedést. Mégis furcsállhatjuk ezt a lépést azután, hogy „A király tanácsadója”-t Szemere rendelte meg és küldte szét a hatóságoknak. Nehéz nem arra gondolni, hogy Szemere akadémuskodása miatt a kormánysegélyt Eötvösnek kellett biztosítania. Megerősíteni látszik ezt a feltevést, hogy amikor Remellay Gusztáv: *Őszinte intés a földtelen néphez* című röpiratát – kiadást remélve – az oktatásügyi minisztériumnak küldte meg, azt szeptember 20-án mint „körébe tartozót” átvették a belügyminisztériumba.⁷² Eötvös minisztériumának iratai között egyébként nincs nyoma a *Nép barátja* támogatásának és a mi-

⁶⁴ BM rend. 1848 – 2 – 108. Trefort levele datálatlan; júl. 23-án érkezett. Küldetére rávezették: „Tudomásul, míg a hatóságok [ti. Pest városa és megye] eleget tesznek.”

⁶⁵ BM rend. 1848 – 2 – 139. Küldetésén megjegyzés: „Már van intézk[edés].”

⁶⁶ BM rend. 1848 – 2 – 202; FIK eln. 1848:284. (Lásd a 30. jegyzetet.)

⁶⁷ Említi a BM rend. 1848. – 2 – 216. (Okt. 18.)

⁶⁸ BM rend. 1848 – 2 – 206.

⁶⁹ BM rend. 1848 – 2 – 216.

⁷⁰ OHB 1848:1842. A Nb nemzetiségi nyelvű változataira lásd bővebben a szerző tanulmányát: Nemzetiségi néplapok Magyarországon 1848-ban. In: Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára. Szerkesztette: Krausz Tamás és Szvák Gyula. Budapest, 2003. 266–273.

⁷¹ A forradalom és szabadságharc levelestára I. S. a. r. V. Waldapfel Eszter. Budapest, 1950. 355. A tudósítás szövé teszi, hogy román nyelvű falvak is a magyar változatot kapják. A *Nép barátja* aug. 20-i számában egy levél arról tudósít, hogy az ő helységük hét példányt kapott a lapból.

⁷² OL H 54 Vallás- és közoktatásügyi minisztérium, elnöki iratok 1848:661.

niszterségéről írott, levéltári forrásokra támaszkodó korszerű monográfiában sem a lap, sem Vas Gereben neve nem fordul elő.⁷³

A *Nép barátja* terjesztésének hivatalos támogatása akkor következett el, amikor Nyáry, a lapot kiadó Középponti Választmány elnöke a Honvédelmi Bizottmány tagja lett. A *Közöny* november 9-i száma két rendeletet közölt a Bizottmány helyettes elnökétől. Az egyik a községi jegyzőket utasítja, hogy a helység akár ingyen, akár előfizetés következtében kapja a néplapot, azt a postaállomásra elhozzassák és a népnek vasár- és ünnepnap olvassák fel, „miszerint az a haza szerencsétlenségét esmérve, magát alattomos bujtotatók által el ne ámitassa.” A másik rendelet a postamestereknek hagyta meg, hogy ne engedjék a lapot a hivatalban heverni, hanem gondoskodjanak arról, hogy „azonnal rendeltetésük helyére elküldessenek.”⁷⁴ Vas Gereben a postákra és a napilapokra vonatkozó rendeletét a lap olvasóival is megismertette, mivel közölte azokat a *Nép barátja* november 19-i számának címloldalán.

Nyáry hivatalos támogatása tehát jól követhető. Arról azonban nem rendelkezünk információval, hogy a lap kiadójaként szereplő Középponti Választmány miként érvényesítette ellenőrző szerepét a *Nép barátja* felett. Mikor a lap 1849 májusában visszaköltözött Pestre, s a szedő a fejlécben – utasítás nélkül – a május 6-án megjelent első számban kiszedte a „kiadja a pesti Középponti Választmány” szöveget, Vas Gereben a május 13-i számban helyesbített. Visszaulva 1848-ra így nyilatkozott: „Ez tavasszal is csak félig meddig volt igaz, az idén pedig egy betű se áll belőle: mert a lapot a szerkesztő adja ki, az ő költségén nyomtatván az egész.” Ez a megjegyzés elsősorban a kiadás anyagi oldalát érinti. Ennek kapcsán felmerül a kérdés: teljesítette-e a Választmány, hogy minden szerkesztőnek (az idegen nyelvű változatok esetében is) évi 600 pftot fizet, s hogy a lap minden változatából 1000-1000 példányt nyomtat saját költségén, az azokért befolyó előfizetői díj a szerkesztőké, s az ezen felüli előfizetői példányokért a szerkesztők fizetik a nyomdaköltséget, de a különbözet az övék.⁷⁵ A *Nép barátja* megjelenését követő napokban a *Radical lap* június 18-án így írt: „Ezen időszaki folyóirat, néhány nemeslelkű pesti polgár hazafias áldozata, s emberszeretetének gyümölcse.” Ez a megfogalmazás világossá teszi, hogy a Tóth Gáspár és Landerer által gyűjtött előfizetők nem tartottak igényt a lapra, hanem annak kiadását támogatták. Ezt egyértelművé teszi a horvát, illetve a szlovák változat szerkesztőjének a Pest városi polgármesterhez intézett beadványa. Előbbi azt közli lapjáról, hogy „kiadja Néplapok elősegítésére alakult Társaság pesti középponti választmánya”, míg a másik „Népszerű Néplapok kiadására alakult Társaság”-ról beszél.⁷⁶ Mai fogalmaink szerint ez a *társaság* valamiféle alapítvány volt, s a jelek szerint nem azonos a Választmánnyal.

⁷³ Hajdu János: Eötvös József báró első minisztersége (1848). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1933. Ferenczi Zoltán 1903-ban megjelent, Eötvös Józsefről szóló monográfiája sem említi az Nb-t.

⁷⁴ A jegyzőknek szóló rendelet közli Kossuth Lajos Összes Munkái (KLÖM) XIII. S. a. r. Barta István. Budapest, 1952. 363.

⁷⁵ Ezek a feltételek a 24. jegyzetnél szereplő „Jegyző könyvi kivonat”-ban található. – A Középponti Választmány mögött egyébként 1848. évi rendezetlen nyomdai számlák maradtak. Ezt bizonyítja a Pest megye és város, valamint a visszaállított Helytartótanács között 1862–1866-ban folytatott levelezés, 1863-ban Kapy Ede, Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesített vármegye főispáni helytartója Kozma Vazul, a nyomdász (illetve engedményese) számára a *Nép barátja* 1848. évi nyomtatási és szerkesztési (?) költsége fejében összesen 3638 pft 7 ½ xr összeg feléne, illetve az 1848 májusában Pesten aláírók („előfizetők”) által kifizetetlen 1950 pft felének megfizetését sürgető megkeresése. A város körültekintő válaszában elemezte részvételét a választmányban, s kifejtette, hogy azzal magára választva semmiféle anyagi kötelezettséget nem vállalt. A követelést végül sikerült elhárítani. Az iratokat lásd Pest v. lt. Engedmények 1848/49. 290. sz.

⁷⁶ Lásd a 27. jegyzetet.

Vas Gereben, illetve a *Nép barátja* után – tudomásunk szerint – nem maradtak iratok. Így az előfizetőkről, illetve a támogatásról csak esetlegesen vannak ismereteink. Tudjuk, hogy Pápa város kaszinója június 11-én 12 magyar és két német lap között előfizetett a *Nép barátjára*.⁷⁷ Pest megye július 4-én 311 pft 40xrt-t utalt a lap előfizetésére.⁷⁸ Eötvös József 600 példányt rendelve 1000 pftos bevételt biztosított. Ez az összeg azonban lassan „csordogált”, mert a Honvédelmi Bizottmány levéltárában található feljegyzés szerint Vas Gereben „Eötvös József volt minister félreértett (?) meghagyásából 600 példányt ingyen szolgáltat ki a szegényebb helységek között, s tőle csak 126 pftot nyervén, a hátralévő 874 pft kifizetését kéri”. A Bizottmány október 19-én utasította a pénzügyminisztériumot, hogy a hátralévő összeget fizesse ki Vas Gerebennek.⁷⁹

A lap elterjedtségéről, november 29-én a *Kossuth Hírlapja* nyújt információt, amikor statisztikát közöl arról, hogy a fővárosi lapokból hány példányt küldenek szét postán. Eszerint a *Nép barátja* magyar változatából 2711, a szlovákból 534, a románból 596, s a németből 80 példány fogy.⁸⁰ A horvát változat tehát megszűnt. A szerb pedig meg sem született.

Népfelvilágosítás, tájékoztatás

Pest megye választmányi nagygyűlése amikor május 10-én megválasztotta az országos néplap felügyeletére rendelt bizottságot, és a tervezett lap kiadásáról értesítette a megyéket, jegyzőkönyvében úgy rögzítette a kiadvány célját, hogy segítségével „a nép legújabb törvényeink jótekonyságát felfogni s méltányolni legyen képes”.⁸¹ A *Nép barátja* június 4-én megjelent első számának utolsó oldalán a rövid „Előfizetési felhívás!” hét pontban összegezte a lap tervezett tematikáját. Eszerint politikai helyzetünkkel, törvény magyarázatokkal, földműveléssel, Magyarország történetével kívánnak foglalkozni, továbbá verseket és mulattató elbeszéléseket, nevezetesebb bel- és külföldi híreket, valamint hirdetéseket foglalkozni. Az alábbiakban ennek a programnak szemmel tartásával kívánunk a lap 1848. december 24-ig megjelent 30 számáról informatív áttekintést nyújtani. Mivel Vas Gereben nemcsak a lap felelős szerkesztője volt, hanem – főleg az első időszakban – a cikkek nagy részét írta, így elsősorban az ő publicisztikája, annak irányultsága érdemel figyelmet. A *Nép barátja* népfelvilágosító szerepét a szerkesztő így közvetlenül saját írásaival igyekezett megvalósítani, amit csak árnyaltak a szerkesztőtárs, Arany János és a többi, főleg ősztl jelentkező szerzők írásai.

Az 1848 júniusa és decembere közötti hazai belpolitikai fejleményekben komoly fordulat következett be szeptember 11-ét, a kormány lemondását és Jellačić támadását követően. Ez részben megváltoztatta a *Nép barátjának* feladatát is. Az első három hónapban a jobbágyfelszabadításon és a családott majorságiak megnyugtatóján, az új törvények és az új fogalmak megmagyarázásán, az országgyűlési választások előkészületein és az országgyűlés működésének ismertetésén volt a hangsúly. Szeptember második felétől a bécsi ud-

⁷⁷ Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. S. a. r. Hudi József. Pápai Református Gyűjtemény, Pápa, 2001. 138. Szeged város tanácsa aug. 7-én a lap egy példányát rendelte meg, s a céhek előjáróinak is ezt tanácsolta. Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc iratai a Csongrád megyei levéltárban. S. a. r. G. Tóth Ilona. Csongrád megye Levéltára, Szeged, 2000. 155–156.

⁷⁸ Kerényi 67. Ez az összeg öt húszasával számolva 193 példány előfizetését jelentette.

⁷⁹ ohb 1848:1225.

⁸⁰ A kimutatás a MU esetében 738, a Katholikus Néplap esetében 1399 példányról tud. A szlovák változat helyes példányszáma 934. Ilyen számú helységről közöl név szerinti kimutatást egy a pénzügyminisztériumnak nov. 6-án megküldött kimutatás azzal a rendelkezéssel, hogy a szerkesztőnek fizessék ki a 776 ft 40 xr összeget. OHB 1848:2304.

⁸¹ Petőfi adattár III. 108.

vari és kormányzati körök leleplezése, az önvédelmi erőfeszítések bemutatása, a nép mozgósítása volt a lap feladata. Ez a változás teszi indokoltá, hogy a *Nép barátja* cikkeit és információit két részletben: június 4-től szeptember 10-ig, illetve a szeptember 17-én megjelent 16. számtól az év végéig tekintsük át.

A kezdetektől a szeptemberi fordulatig

A lap első számának beköszöntője az *Előljáróbeszéd*, amelyben Vas Gereben a *Nép barátja* szerkesztői nevében olvasásra, tanulásra buzdította leendő olvasóit. Ebben a számban a szerkesztő saját neve alatt a *képviseletről!* értekezett. Legfontosabb mondanója: „Most a polgárember is választ követet!”⁸² (Az eredetiben vastag betűkkel szedve.) Ezt követően *Követválasztás* címen „Egy jó barát” – feltehetően maga Vas Gereben – ad tanácsokat, hogy milyen embereket ne válasszanak. A 2. szám prózáját Arany János írta, s Vas Gerebennek csak a *Mi hír Budán?* rövid hírvovata maradt. A 3. számban a szerkesztő *A felelős miniszteri-umról* 8 hasábos cikkben értekezik, de csak Kossuth, Deák és Széchenyi nevét írja le. A 4. számban *Ide hallgassanak censualis és kontraktualis atyánkfiai* címmel Vas Gereben hasonlóan terjedelmes írásban magyarázza a nem úrbéres természetű föld jogállását. Egyben kérelemlevél fogalmazványát közli mintául, hogy az érintettek miként forduljanak majd országgyűlési követükhöz, hogy „valami váltságmódot találjanak ki az országgyűlési urak”, hogy az ő terheiken is könnyítsenek. Az 5. számban a szerkesztő *Az egyenlőségről* ír, s mindenekelőtt példázatokkal magyarázza, hogy mit nem jelent az egyenlőség. Majd értelmezi azt a közös adózás, a választás joga, a tanulás és hivatalviselés szabadsága, az egyenlően kötelező nemzetőri szolgálat és általában a törvény előtti egyenlőség tényével. A 6–7. és a 9. számban Vas Gereben *Az országgyűlésről* című rovatban számol be részben a követválasztás és az országgyűlés jelentőségéről (jól megválasztott követektől jó törvények várhatók), részben magáról az ünnepélyes megnyitóról (júl. 9.), majd szemtanúként részletesen ismertette Kossuth megajánlási beszédét és a Nyáry Pál által a híres „*Megadjuk!*” felkiáltással kezdeményezett jóváhagyást (júl. 16.), végül a felirati vitáról és világos fogalmazásban arról a határozatról, hogy „elmegyünk az olaszra”, de csak akkor, ha saját országunkban is „teljes csendesség lesz”, továbbá „ha ő felsége az olaszokat a szabadságról biztosítja” (júl. 30.).

Miként a 8., a 10. számban is csak a hazai és külföldi hírek rovata maradt Vas Gerebennek. A 11. számban nagyobb írást közölt *A sajtószabadságról*, amely „a népek, az elnyomott népek megváltója”, s amelynek feladata, hogy „a jónak dicsérője, a gonosznak pedig gyalázója legyen”. Ugyanebben a számban a szerkesztő az országgyűlés nevezetes augusztus 3-i határozatáról számol be, amelyet – ismertetve a frankfurti nemzetgyűlés törekvéseit – így összegez: „mikor a németek szabadsága ellen a királyunk katonát kércn tölünk, adunk-e? Erre az országgyűlés azt felelte: *soha! de soha!*” (A kiemelt szövegrészt a lap vastag betűkkel szedte.) Az utóirat még megjegyzi, hogy az országgyűlés legközelebb a népnevelés kérdésével foglalkozik „ennek bevégeztével pedig a katonai ügy kerül elő”. Kállay Ödönnek július 26-án a zsidók egyenjogúsítása ügyében benyújtott törvényjavaslata a kérdést – bár csak időlegesen – a napi politika témái közé emelte. Erre Vas Gereben is reagált, s a lap 12. és 13. számában (augusztus 20-án és 27-én) *A zsidókról* címmel nyilvánított véleményt. Az első cikk az egyenlőség elvét fejtegette, s ennek tanulságát így összegezte: „Az isten csak embert teremtett, nem pedig gróft, parasztot vagy zsidót.” Ebből a gondolatkörből kiindulva a második rész arra mutat rá, hogy a jobbágyok mellett a zsidóság is el volt nyomva, mert „ugy szólván mesterséget űzni sem volt szabad, és egvedül a kereske-

⁸² V. G. nem használja a „volt jobbágy” elnevezést, hanem mindig polgárt, polgárembert ír. A megszólításban pedig az „atyafiak” vagy „atyám fiai” formulával él. Megjegyzés: a lap írásából idézve csak akkor jelöljük azok helyét, ha a szövegből nem világos, hogy az melyik számban található. (Egy-egy szám 8 negyedívrét oldalból és egy-egy oldal 2 hasábból áll, kivéve a fontos közleményeket, amikor nem a hasábszedést alkalmazták.)

désre voltak szorítva”. Kereskedés és a pénzkölcsönzés maradt a zsidóknak, mely utóbbi miatt eladósodott nemest és parasztot könnyen ellenük lehet uszítani. Ha „mesterséget, kereskedést és tudományokat űzhet úgy mint akárki, meg lesz mentve azon nyomorú helyzetből”.⁸³

A lap 12. száma augusztus 20-án jelent meg, így Vas Gereben a hadügyi vita végeredményéről nem számolhatott be. Ezért *Az országgyűlésről* rovatban csak arról tudósított, hogy a hadügyminiszter azt akarja, hogy újoncokat „a régi katonai törvény alá adjuk”, de „nagy számú országgyűlési követ erre nem akar ráállni.” A 13. szám (augusztus 27-én) címcímoldala a *Felelet Táncsics Mihálynak!* található, amely visszautasítja, hogy a másik néplap szerkesztője őket azzal támadja, miszerint „egészen a szájbarágásig” magyaráznak meg mindent.⁸⁴ Vas Gerebennek a szerkesztőség nevében adott válasza: „Polgártárs! Magyarországon milliók vannak, kik valóságos gyermekek, s ezekhez szívesen szólnak azon nyelven, mellyet a gyermek is könnyen megért ... [...] mi nem Táncsicsnak írunk, hanem írunk azon népnek, melly egyszerű beszédünkől tud csak egyetmást megérteni”. Ez a szám tudósított a hadügyi vita eredményéről, első helyen arról, miszerint „sem gróf, sem bárónak, de senkinek a fia sem leszen mentve” a szolgálat alól. Megszűnik a katonák testi fenytése. Ami pedig a hadügyminiszter kívánságát illeti, „hosszu vita után az lett a határozat, hogy a meglevő regementek hiánya kipótolatik”, s a fennmaradó mintegy 25 000 emberből „uj regementek alakítatnak magyar kommandó alatt és magyar ruhában”. A lap szeptember 3-i 14. száma *Értsünk szót* címmel 8 hasábos cikkben foglalkozik azokkal a félvezető állításokkal, hogy a szegény ember csak a másvilágon lesz boldog, s hogy „a szegény embernek minden uri ruházatú ember ellensége, csak a király a barátja”. A cikk a második kérdésre helyezi a hangsúlyt. Eszerint a király lehet jó szándékú, bár ezt nemigen tapasztaltuk. Rossz tanácsadói pedig boldogtalanná teszik az országot. Ami az úri ruházatú, vagyis kaputos embereket illeti, legutóbb márciusban vállalták, hogy osztoznak a nép terheiben. Ha a kaputosok ellenség, „akkor Kossuth és sokan mások, kik szinte kaputosok, mind ellenségeink volnának?” – teszi fel a kérdést Vas Gereben. Majd arra figyelmeztet, hogy számos kaputos ember van, ki szegény sorban született, de tanulmányai révén felemelkedett és jómódban él. A tanulság: „Most nyitva áll a világ, a polgár ember gyermeke minden lehet tanulás után”. A szeptember 10-én megjelent 15. szám „vezércikkét” és egy másik cikket is „külsők” írták (ezekre még visszatértünk). Az aláírás nélküli *Mindenkihez!* című felhívás nyilván Vas Gereben figyelmeztetéseit tartalmazza.⁸⁵ Ez a közlemény ezekben a feszült napokban akár az Országos Rendőri Hivataltól is származhatott volna – ha annak lett volna országos hatásköre. A szöveg így kezdődik: „Magyarország sorsa felett e héten vettetik el a koczka. – Az országgyűlés intézkedéseit türelemmel várjuk be, addig pedig a következőkre figyelmezzünk.” A hat pontból álló figyelmeztetés szerint az országot még a szerbeken kívül más ellenség nem támadta meg, de az ország készülődik az esetleges támadás ellen. A bujtogatókat és rémisztgetőket el kell fogni, ki kell faggatni, hogy hol vette a hírt, s vallomásával együtt „a megyei bíróhoz” küldeni. A dorbézolástól tartózkodjanak és igyekezzenek a mezei munkát elvégezni. Ha egy községet zavarnak „a jövő menő hírek”, küldjenek a legközelebbi városba, ahonnan hiteles embertől írásos tájékoztatást hozzanak a falunak, hogy „pletyka beszéd miatt zavar ne legyen”. Végül a 6. pont: „Mindenki engedelmeskedjék az előljáróknak.”⁸⁶

⁸³ A Nb-nek ezt a kétrészes írását közli: 1848–1849. A magyar zsidóság életében. Szerkesztette: Zsoldos Jenő. Budapest, 1948. 164–170.

⁸⁴ Táncsics a Nép barátjáról, annak stílusáról a Munkások Ujsága aug. 19./21/ számában írt.

⁸⁵ Ezt a közleményt a lap nem hasábszedésben, hanem az oldalon teljes szélességben közölte, hangsúlyozva annak fontosságát.

⁸⁶ Az idézett felhívásnak a mezei munkák befejezését sürgető figyelmeztetéssel összhangban ugyanazon (ti. az utolsó) oldalon, a lap alján nagybetűs szöveg található: „Figyelmeztetjük fa-

Arany János „szerkesztőtárs” a *Nép barátja* 2. számától lépett be a lap szerzői közé.⁸⁷ Az *Önkényes sereg* című kétrészes írás témájáról Arany Pesten tartózkodása idején állapodhattak meg, mert azokban a napokban jelent meg Batthyány miniszterelnök felhívása a „mobilis nemzetőrség” (a honvédség) toborzására. Az ugyanazon a számon belül megjelent és csak római számmal elválasztott második részt Arany feltehetően eredetileg külön számba szánta. (Az I. résznek nyilván az I. számban kellett volna megjelennie, de ott nem maradt hely.) Arany egy nagyszájú szomszédal folytatott beszélgetéssel indítja mondanóját. A szomszéd szerint az urak verbuválnak, háború lesz – és ez a szabadság ára. „Inkább menne az ember úr dolgára, mint háborúba” – adja vissza a békétlenkedő szomszéd okoskodásának lényegét az írás. Arany ezt követően előbb azt magyarázza, hogy miért lenne háború a jobbágyok felszabadítása miatt. Majd azt ismerteti, hogy tavasszal – mert „az igazság kívánta” – az országgyűlés beleegyezett, hogy „a dézsmát, robotot, füstpénzt meg kell szüntetni örökre”. Ezt a szabadságot kell megvédeni közösen, mert „az urak kevesen vannak, nem is oly erősek, mint a parasztember.” (Ha csak az urak állnának ellen, ami nem igazság, „magunk ennénk meg a szurkot”.) A történet tanúsága szerint a „szép hazánk” védelméről „igen nagy tüzzel” nyilatkozó beszélő szavait hallva, a szomszéd legényfia még aznap beállott az önkéntesek közé.⁸⁸ A II. rész röviden azt fejtegeti, hogy a magyar jó katona, csak a serezekben szokásos gyötréstől („a sok haszontalan rekszumkerdajtól”) irtózik, továbbá „attól a sok német tisztől, attól a goromba káplártól”. Arany dicséri a legények virtusát, akik bőrükben nem férvé, tenni akarnak valamit, „a mi egy kis vitézséggel jár”. (Egyike-másika „csintalanságból imitt-amott egy tinót elbillent”.) Azt ajánlja, hogy „betyárok helyett” álljanak be az önkéntes seregbe, ahol a három esztendő szolgálat „ugy elrepül, mint három óra.” A magyar leány pedig ezentúl a kérőnek nem a virtuskodását nézi, hanem azt, hogy elment-e a többiekkel a haza védelmére.

A lap 3. számában Arany *Segítsünk a hazán!* című írásában a minden vagyonát szétosztó, s gyermekei által magára hagyott édesanya példabeszédével indít. Majd ennek magyarázatoként „közös édesanyánk, a haza” segítségére ösztönöz, amire a minisztérium felszólította az országot. „Akarunk-e áldozni vagyonunkból, vérünkkel, hogy a többi megmaradjon” – hangzik a cikk érvelése. „A haza nem koldul, a haza nem is kér: a haza követel.” Szükséges ez a támogatás, mert ha tartós békességet akarunk, most kell megerősíteni magunkat, hogy senki se merjen belénk kötni. „Ez pedig csak úgy történik, ha összehányunk egynehány milliót és hadsereget állítunk, mellynek homlokáról ezt olvassa le a külföld: »ne bántsd a magyart!«” (Kiemelés az eredetiben.) A lap 4. és 5. számában *Iserkerdés* címmel Arany két folytatásos írásban először a *Nép barátját* mutatja be, ismertetve a szerkesztők célkitűzését. A második rész a haza fogalmát magyarázza, s a Körös mentén a gát építését elhanyagolt, árvíz által elpusztult falvak sorsáról, majd a tapasztalatok után megépített erős gát által biztosított védelmemről példálózott. A tanulság: a közös gát a haza. Majd a tengeren úszó hajó példázata következett, ahol a haza a hajó, a tenger a hazát fenyegető veszély, s a kapitány „az országbeli főhatalom, a király és kormányzó tanácsosok, kiket minisztereknek hívnak, végre a hajóbeli utazók a nép”. Ha a kormányzó hatalom felkiált: „hazafiak, a hon veszélyben forog”, az okos nép segítségére siet: áldoz vagyonából, fiait elküldi a haza védelmére. „Szép az áldozat, mit a haza oltárára teszünk: dicsőséges a halál, midőn haza ótalmában esünk el” – fejeződik be Arany emelkedett buzdítása. Hosszabb

lusi olvasóinkat, hogy gabonájukat minél előbb nyomtassák és csépeljék ki, a magot pedig nem padlásra, hanem vermekbe rakják, így jobban védve vannak ilyen zavargós időben a tűz ellen.”

⁸⁷ A lap 1. számától az utolsó oldal legalján ez a szöveg áll: „felelős szerkesztő: Vas Gereben (Radákovics József). Szerkesztőtárs: Arany János.”

⁸⁸ A történetben az elbeszélő partnerét „kend”, vagy „kend, szomszéd”, illetve „szomszéd” elnevezéssel szólítja meg. Ezt a megszólítást Arany a 6. szám példázatában is használja. – V. G. az aug. 20-i számban így ír: inkább hagyja nyelvét kitépetni, mintsem hogy „véreimet, kiket addig csak *parasztoknak* csúfoltak, kiket addig csak *ügy megkendeztek*”, félrevezesse.

szünet után Arany az augusztus 6-án megjelent 10. számban publikált ismét prózát, ez alkalommal *Országczimer, nemzeti szín* címmel. Ennek lényege az a magyarázat, hogy az osztrákok uralkodója I. Ferdinánd császár, akinek színe a fekete-sárga, s címere a kétfejű fekete sas. A magyarok királya V. Ferdinánd, akinek „színe és a czimere az, a mi az országé: a veres-fehér-zöld; a négy fehér szalag, keresztes halom koronával fedezve”.⁸⁹ (A lapnak ezt a számát másfél hasáb kivételével, amely Vas Gereben közléseit tartalmazza, Arany prózája mellett Losonczy című, 80 versszakból álló költeménye tölti ki.)

A külső szerzők cikkei július 9-én a *Nép barátja* 6. számában jelentek meg a lapban. A szeptember 10-ig publikált hat írást – nem tekintve a leveleket – az jellemzi, hogy egy kivétellel a papsággal, illetve az egyházakkal foglalkoztak. A 6. számban Tót Móric, a *Munkások Ujságának* segédszerkesztője *Vigyázzatok!* címmel a katolikus lakosságot figyelmezteti, hogy ne higgyenek a rémhíreknek, miszerint a kálvinisták és lutheránusok el akarják venni templomaikat. Ezt tetézik azzal, hogy a kálvinisták el akarják venni az egyházi vagyont és maguk között felosztani. Az egyházi javakat elvenni csak az országgyűlésnek van joga, s ha ezt teszi, „nem tesz igazságtalanságot”. Ebből a vagyonból lehet majd az eddig a községek által tartott papot és tanítót fizetni, a szegényeket gyámolítani. Ne írják tehát alá azokat a kérelemleveleket, amelyek azt célozzák, hogy az országgyűlés „hagyja meg az egyházi javakat továbbra is a püspöknel”. Bízják a döntést az országgyűlésre. Ha azt akarják, hogy fiaikból valami legyen, jó tanítókra bízják. A jó tanítókat jól fizetik majd a papi jószágokból, „a mellyek ugy is a nép nevelésére voltak szánva.” A cikk kapcsán a laphoz érkezett levelek miatt Vas Gereben három hét múlva, a 9. számban *Felvilágosítás* címmel adott választ, illetve tájékoztatást. Eszerint az egyházi javak elvételének híre megosztotta a papságot is. Végül egy petíció született az országgyűléshez, amely többek között a katolikus egyház számára saját iskoláinak alapítása és igazgatása jogát igényelte, illetve azt, hogy a vallási alapítványokat önállóan egyházi személyekből és világi katolikusokból álló bizottság kezelje. Vas Gereben azt fejtegeti, hogy miért nem kell ezt a petíciót aláírni, s elismerését fejezi ki az enyingiek plebánosának, aki ismertette az előljárói által megküldött petíciót, de aláírására senkit sem kényszerített.⁹⁰

Gaál (József) a lap 8. és 9. számában *Ha én pap volnék, miről papolnék* címmel az „Adjátok meg istennek a mi istené, és a császárnak a mi a császáré” újszövetségi idézetre épít fel egy elképzelt prédikációt. Érvelése szerint Krisztus a császáron a kormányzat fejét, a királyt értette, s ami a királynak jár, az az adó. Ez az adó most a miniszterek kezébe kerül, akik azt az ország javára fordítják, ezért kell azt pontosan fizetni. Most már nemcsak a szegény ember fizet, mert „az utolsó országgyűlés úgy rendelte, hogy az ur is fizessen, s minél többet bir annál többet, és fog is fizetni”. A 13. számban „Népvéd” jelige *Egyházi hirharang* cím alatt a protestáns „világi urak” ellen kel ki, mert „ők vitték eddigelé a protestáns egyházban az uralkodást”, s a kormányzás ügyében „a lelkészek csak üres figurázó személyek”. A 15. számban (szeptember 10-én) jelent meg Gondol (Dániel) belügyminisztériumi fogalmazó 10 hasábos írása: *Miért lázadtak fel ellenünk a rácok és horvátok?*, amely egy önző özvegyasszony és egy jóhiszemű vagyonos úr rosszul sikerült házasságával példalózik. A magyarázat az osztrák–magyar viszonyra fordul, s az ország korábbi kiszolgáltatottságát ismerteti. A pozsonyi országgyűlés kieszközölte országunk önálló igazgatását és számos jó törvényt hozott, amely szabadságot biztosított az országban élő nem magyar népeknek is. A horvátok ezt nem fogadták el, továbbra is német kormányzás alatt akarnak maradni, sőt bennünket is arra akarnak kényszeríteni, hogy „mi ismét a német kormány alá vessük magunkat”. A szerző szerint „azt beszélik”, hogy a horvátokat „Bécsből a német bujtotta fel”. A horvátok fellázadtak, fegyvert fogtak ellenünk, s ebben a lázadásban „né-

⁸⁹ Aranynak ezeket az írásait közli AJÖM X. 157–178.

⁹⁰ A petíció a katolikus autonómiának már a pozsonyi országgyűlésen is felmerült kérdését érinti. Lásd: Csorba László: *A vallásalap „jogi természete”*. Budapest, 1999. 51–74.

met kéz dolgozik”. Ausztria pénzeli a lázadó horvátokat, fegyverrel látja el őket, de nem üzen hadat nekünk, mert törvényes alapja nincsen. Azt akarja, hogy háborúba keveredjünk a horvátokkal, „hogy akkor aztán igazságot tenni közénk jöhessen”. Ugyanebben a számba *Figyelmezz rám katolikus nép!* címmel „Egy magyar szívű káplán” a papi nőtlenség ellen nyilatkozik és cáfolja az ezt ellenző nézeteket.

A *Nép barátjának* az első tizenöt száma egyben valóságos költői antológia. Két szám kivételével mindegyikben találunk rövidebb-hosszabb költeményt, s további két esetet leszámítva, minden példányban a vers van a lap elején. Témájuk szerint nagyobb része a jelenről szóló, lelkesítő írás, míg a másik rész múltidéző elbeszélő költemény, amely hajdan volt vagy kitalált személyek tanulságos történetét meséli el. Áttekintve a szerzők névsorát, megállapíthatjuk, hogy egy-két ismeretlen szerzőtől eltekintve, az irodalmi élet neves szereplőit találjuk a gyűjteményben. Talán azt is megkockáztathatjuk, hogy Vas Gereben bátorította a költőket a hosszabb versek írására. De az is lehet, hogy a szerzők figyeltek fel arra, hogy a lap szokatlanul hosszú költeményeket közöl. A szerkesztőtárs Arany az 5. számban az *Egy életünk egy halálunk...* és a *Legszebb virág*, a 6. számban a *Lóra...!* és a *Mit csinálunk?* című költeményeket közölte. (Utóbb kettő között található Petőfi István *Dal* című négy versszakos honvédelemre buzdító verse.) Úgy tűnik, hogy Arany is élni kívánt a hosszú vers közlésének lehetőségével, így a 10. számban jelent meg *Losonczy* címmel 80 négysoros versszakból álló, 9 hasábot kitöltő elbeszélő költeménye. Petőfi három alkalommal publikált a *Nép barátja* hasábjain. A 9. számban a Getrudra és németjeire emlékeztető *Bánk bánt* (16x8 sor), a 12. számban az újoncozási vita idejére időzített, a hadügyminisztert elmarasztaló *Lenkei századát*, s a Vas Gerebennel bekövetkezett nézeteltérése ellenére a 14. számban (szeptember 3-án) a 30 négysoros versszakból álló *Kún László krónikáját*. Ez volt az utolsó költemény, amit 1848-ban a lapban közölt.

Az 1. számban jelent meg a győri bencés szerzetes, Czuczor Gergely *Beköszöntő* című költeménye, amely valószínűleg a szerkesztő felkérésére készült. A 2. szám közölte Vajda János *Adjon isten!* című, 12 nyolcsoros versszakból álló honvédelemre lelkesítő költeményét, s hasonló gondolatkörben mozog a 3. számban publikált, *Ki bánt?* című verse is. A 4. szám *Szabaddá lettél, elnyomott magyar nép!* címmel közölte Garay János 11 hatsoros versszakból álló versét, míg a 7. számban Gaal (József) publikálta *Kinizsi Pál, vagy szegény legényből is lehet nagy úr* című, 53 négysoros versszakból álló elbeszélő költeményét. A 8. szám közölte Bulcsu [Paltsó] Károly 42 rövid nyolcsoros versszakból álló, a török időkben játszódó elbeszélését *Zákány Pista* címmel. Végül a 11. számban találjuk Tompa (Mihály) 23 négysoros, *A keresztútról* című költeményét, amely egy boszorkányokkal cimborálni akaró munkakerülőről szól, akit éjfélkor a keresztúton nem az ördög ijesztgetett, hanem egy igazi kocsi gázolt el és tett nyomorékká. Ezeknek a verseknek nem mindegyike igazán színvonalas, némelyike „tul van írva” (ami a prózára is érvényes), de ismerve a korabeli verses ponyva népszerűségét, feltételezhetjük, hogy volt méltányoló közönsége az olvasók, illetve a hallgatók sorában.

Az olvasók napi politikai tájékoztatásában fontos szerepet játszott a *Nép barátja* állandó rovata, a *Mi hír Budán?*, amelyet az első tizenöt szám esetében minden bizonnyal Vas Gereben írt. Mivel a rovat többnyire rövid híreket közölt, azok tartalmának részletes elemzésére nem vállalkozhatunk, jöllehet nem érdektelen, hogy a szerkesztő mit tartott szükségesnek tudatni olvasóival. Az 1. szám például az Unióról és a honvédtoborzás sikeréről tudósít. A 3. szám megemlíti, hogy vidékről érkező jó vagy rossz híreket is közölnek, akinek kérdése van, írja meg. Annak vagy a lapban vagy levélben válaszolnak. A 3. szám azzal nyugtatja a censurális vagy kontraktuális földdel bírót, hogy az országgyűlés nem fog megfélemlézni róluk. De bízzák meg követeket, hogy képviselje őket. A 4. szám felháborodással számol be Petőfi választási vereségéről. Tudósít a Mészáros hadigőzös építéséről, s hogy Pesten a közelmúltban „viaskodás volt” a katonák és az önkéntesek között [ti. a Károly laktanyában]. A 6. számban ismét a szabadszállási választásról olvashatni, s hogy a Pe-

tófi helyett az országgyűlésre bejutott „pap fia” nem állt ki kardra Petőfi ellen. A 8. szám a Lánchídnál bekövetkezett szerencsétlenségről, s arról tudósít, hogy „a bécsiek az ő minisztereiket ledobták”. Több számban olvashatunk a délvidéki harcokról, s a 11. számban a 2 ftos papírpénz megjelenéséről. A 12. az országgyűlés Innsbruckban járt küldöttsége visszatéréséről, a honvédtüzérek sikeres próbálvéséről ad hírt. A 14. szám Batthyány és Deák bécsi útjáról és a bácskai táborban tartózkodó Mészáros hadügyminiszterrel tudósít, akit kis híján elfogtak a szerbek. (Ettől a számtól a rovatot apróbb betűvel szedik.) Szeptember 10-én, a 15. szám az „ötödnapja” felvilágosításért a királyhoz küldött országgyűlési küldöttség késedelméről számol be, s hogy „Egész Pest aggodalomban van!”

Külön információs értéke volt az egyes számok utolsó oldalán teljes szélességben (tehát nem két hasámban) szedett értesítéseknek, figyelmeztetéseknek vagy hirdetéseknek. Az 1. szám végén a már említett, a lap tematikáját ismertető előfizetési felhívás szerepel. A 2. és 3. számban a július első napjaiban induló *Kossuth Hírlapja* hirdetését találjuk. Ez nem látszik fizetett hirdetésnek. A szerkesztő a két soros közlést így fejezi be: „Atyafiak! Ez lesz ám még a jó ujság!” A 6. szám a szerkesztőség *Figyelmeztetés!* című közleményét tartalmazza, amelyben közlik olvasóikkal, hogy „panaszos ügyekben igen szívesen szolgálunk jó tanáccsal, csak ne resteljenek hozzánk jöni, a vagy levélben tudósítani.” A 7. szám megismételte ezt a figyelmeztetést. Ugyancsak a 7. szám tudósít arról, hogy Eötvös József miniszter az újságból 600 példányt rendelt, hogy azt a szegényebb lakosok ingyen olvassák. „Mi tehát – folytatódik a *Figyelmeztetés* – ez ujságot az egész országban ugyanannyi 600 helység számára elküldöttük azon megjegyzéssel, hogy a helység előljárói leginkább a szegény lakosok között olvastassák”. A 10. és 11. számban *Könyvajánlat* címmel a Magyar Mihály által kiadott nemzetközi oktatási kézikönyvet, a mai szemmel félrevezető című *A kis nemzetőrt* hirdeti. A 15. számban szereplő, már említett *Mindenkihez* szülői figyelmeztetést, a betakarítást sürgető, a zavarkeltők elleni fellépést tanácsoló felhívást az előbbieken már ismertettük. Itt érdemes megemlíteni, hogy a felelős minisztérium három tagját bemutató cikk mellett a tárgyalt időszakban Kossuth főszövegben három alkalommal, híryanagban további három ízben, Batthyány csak bécsi útja kapcsán, vagyis a hírek között, Deák a hírekben kétszer szerepel, Mészáros Lázár háromszor, míg Eötvös neve csak előfizetési akciójának ismertetésekor kerül említésre. A lapot kiadó Választmány elnökét, Nyáryt az országgyűlés megnyitására tudósítva úgy mutatja be, mint aki „igen nagy barátja a szegénységnek, értelmes és tudós ember, azonkívül ugyancsak tudja ütni a vasat”. Ez a bevezetés azért szükséges, hogy közölje: Nyáry több követel megbeszélést tartott, „*hogy a kontraktálisták és sensualisták, valamint a szőlős gazdák megváltásáról minél előbb intézkedjék az országgyűlés!*”⁹¹ (Az idézet a lapban vastag betűvel szedve.) Nyáry neve természetesen szerepel a megajánlási beszéd ismertetésekor is.

A *Vidéki hírek* rovata, amely leveleket közöl, vagy azokra – sokszor csak a témát megemlítve – külön rovatban válaszol, segít felmérni a lap elterjedtségét. Erre azonban nem vállalkozunk, mert a jelen dolgozat célja a *Nép barátja* politikai irányultságán keresztül a kormány és az országgyűlés tevékenysége mikénti népszerűsítésének bemutatása. Azt azonban megemlítjük, hogy a levelek nagy része érdemi információt nyújt követválasztásokról, falusi bírók önkényéről, a nemzetőrség táborigazgatásának megszervezése körüli visszasságokról, a falusi jegyzők gondjáról, vagy éppen kérdez: igaz-e hogy a tolnai nemzetőrök megfuttak. A levelek között akad kollektív vállalkozás (Csanaki község); Szalkaszentmártonból a visszasságokról beszámolva Dömök János valószínűleg valós személy, míg az Ószónyból

⁹¹ V. G. a tudósítást azzal egészítette ki, hogy felszólította az érintetteket: legyenek türelemmel, mert a feladat nagy előkészületet igényel. Ezt kiegészíti egy fenyegetéssel: „mert ha meghallom hogy valamelyik falu idő előtt nyugtalankodik, azon falut kiírom ebben az ujságban, és úgy megszidom, hogy egész ország csufjává válik. Nem úgy megyen a törvényhozás, mint amikor a dudát felfújják”. A kiszervezésre sor is került az aug. 6-án megjelent 10. számban „Fekete leveles néhány ötvenévi polgártársnak” címmel.

kelt panaszos levél aláírója, Zab András feltehetően álnevet használt. A *Nép barátja* egész 1848. évfolyamának levelezési anyagát valójában Táncsics újságának hasonló közleményeivel volna érdemes összehasonlítani – és mindezt összevetve a *Közlöny* többnyire hivatalos levelezőinek az előbbieket által érintett kérdésekkel kapcsolatos – vagy esetleg a két néplapot minősítő – tudósításaival.

A külföldről szóló hírek többnyire rövidек és értékelők. A 2. szám szerint „nekünk nincsen jobb barátunk a föld hátán, mint a francziák”. Nekik köszönhető, hogy „a mi királyunk az ő gonosz tanácsadóit elcsapta”. A prágai szláv kongresszus kapcsán: „A csehek a mi halálos ellenségeink.” (3. sz.) Olaszországról: „a olaszok szoros barátságot akarnak kötni Magyarországgal”. (4. sz.) „*Muszkaország*. Itt laknak a mi legdühösebb ellenségeink.” (5. sz.) „*Oláhország*. Oláhország Bukarest nevű fővárosában is kiütött a szabadságháború!” (8. sz.) „*Ausztria*. Bécsbe megerkezett Ferdinánd, a ki a mi királyunk is; s a mint halljuk, mindig körülötte vannak a mi legnagyobb ellenségeink.” (13. sz.) Szeptember 3-án arról tudósít, hogy az angolok és a francziák az itáliai háborúban közvetítést ajánlottak Ausztriának, de az ajánlatot nem fogadták el. A francziák most az olaszok fegyveres megegyezésére készülnek. (14. sz.) A következő szám megerősíti a francziák szándékát. Majd „Bécsben azt beszélük” formulával vezeti be, hogy az uralkodó körül „ármánykodó tanácsosok” azt tervezik, hogy „az Olaszországban lévő katonákat hazahozzák Magyarország ellen”, hogy visszavegyék a szegény ember szabadságát. A szerkesztő figyelmeztetése: „Itt van la! És kigyelmekek nem hiszik a tanácsadó szót, hogy össze kell tartanunk veszett elleneink ellen.” (15. sz.)

Az önvédelmi harc hónapjai

A *Nép barátja* első időszakának számait áttekintve bemutattuk a felvilágosító írások tematikáját és érveit, a mondandók költészeti támogatását, a legfontosabb híryanagot s azok magyarázatát. Az olvasók – vagy a felolvasások hallgatói – a cikkekből kellően informálódhattak az új törvényekről, az országgyűlés munkájáról, a szerb felkelésről, a horvát ellenszegülésről, annak okairól és a Béccsel romló viszonyról. Jellačić támadása, a Honvédelmi Bizottmány megalakulása után a feladat leegyszerűsödött: egyértelművé kellett tenni, hogy nemcsak a bécsi kormánykörök, de maga a király is nyíltan ellenségesek, hangsúlyozni kellett ellenállásunk jogosságát és buzdítani a honvédelemre. Az alaphangot Vas Gereben adta meg, aki a 16. számban *Tudja meg minden ember!* címmel az országgyűlés küldötteinek méltatlan bécsi fogadásáról, valamint arról számolt be, hogy az áprilisi törvények királyi szentesítésének jogosságát Bécsben elvitatják. Az írás az uralkodót nem támadja, hanem csak Lajos főherceget, „királyunk atyának testvérét”. A summázat: „tudja meg minden ember, hogy Magyarországnak egy magával jótehetlen beteg királya van”. A 17. számban a szerkesztő *Polgári szó V. Ferdinánd magyar királyhoz!* nyílt levélben a királyi szó szentségébe vetett hit elenyészéséről számol be, s kijelenti: „harcolunk Jellasich ellen, akár te küldötted, akár nem”. Mindkét szám, tehát a szeptember 17-i és a 24-i végén ott találjuk a *Nevezetességek* fejcím alatt a két hírt: „Az ország nádora, István főherczeg, személyesen vezérlendi seregeinket Jelasics ellen”, továbbá: „A szőlődézsma, hegyvám és mindenféle szőlőbeli szolgálatok vagy fizetések megszüntettek az országgyűlés által.” A 20. számban a *Többé nem titkok!* felfedi a titkot, hogy „a királynak egész rokonsága irtóztató vérszopó faj!” A 21. számban Vas Gereben gyűjtést szervez „Az éhező pákozdi és debeliácsi magyarok!” számára. Nagy szünet után november 12-én a 24. számban *Magunkra maradtunk* címmel azt közli, hogy a király megszökött, tehát így maradtunk magunkra. Két hónap után ebben a számban rövid hírt ad az országgyűlésről, s azzal biztat, hogy „legkö-

zelebb ismét előveszik a kontraktualis földek megváltásának munkáját”.⁹² A december 3-án megjelent 27. számban Vas Gereben *Panasz van kigyelmeitekre!* cím alatt azokról az ostoba rémhírekről ír, miszerint a császár már 40 esztendővel ezelőtt „kiadta” a szabadságot, de eltitkolták.⁹³ December 10-én, a 28. szám élén rövid aláírás nélküli híradás: „Nincs többé király”. Ferdinánd király december 2-án „megvallotta, hogy nem neki való a királyok mestersége”. Most meg „egy tejes száju tizenhatszáz esztendőös gyerek, annak a vipera Zsófia hercegasszonynak a fia akar magyar király lenni”. A 29. szám „vezércikkének” Vas Gereben azt a címet adta, hogy *Nincsen eladó országunk!* Ugyanebben a számban aláírás nélküli cikk jelent meg *A nemzetőrsegről*, amely hónapokkal ezelőtt lett volna aktuális, s most mint elfekvő kéziratra kerülhetett rá sor. A december 24-i 30. szám élén a lap szerkesztői a jövő évi terveikről számolnak be *Tisztelt olvasóinkhoz* című értesítésükben. Eszerint 1849-ben hente kétszer jelenik meg a lap: „vasárnap egy negyedrért iven, csütörtökön pedig fél negyedrért iven”. Ebben a számban is található egy aláírás nélküli cikk, *Keljen föl a nép!*, amely a Honvédelmi Bizottmány ilyen célú felhívásának szövegét használta fel.

Arany János a 16. számban *Mentsük meg a hazát!* címmel publikált, s arra figyelmeztetett, hogy az országgyűlés nem intézett ugyan mindent el, de így is van mit védelmeznünk. „Jelszavunk legyen: koronánk épsége, hazánk függetlensége, nemzetünk becsülete!” A 18. szám írásának címe: *Kinek van igazsága?* egyértelművé teszi annak tartalmát. Arany leghosszabb írása (14 hasáb) a 19. számban jelent meg: *Mik voltunk? Mivé leszünk?*, alcíme magyarázza a terjedelmes cikk mondandóját: *Magyarország története dióhéjba szorítva*. November 5-én, a 23. számban jelent meg Arany utolsó írása, a *Fellázadtunk-e mi magyarok?* Érvelése: a lázadás nem forradalom; a lázadás az, amikor „a szentesített törvények ellen a király nevében bujtogatnak”. Most felnyílt a nemzet szeme. „A nemzet megvédi magát minden erőszak ellen, a nemzet nem irtózik a szent harcztól, mellynek neve – *forradalom*.”⁹⁴

A külső szerzők sorában a 17. számban Pompéri János – a szerkesztő személyes ismerőse Győrből – hosszú (8,5 hasáb terjedelmű), *A haza veszélyben van* című írását találjuk. A szerzők sorában megjelent Boros Mihály, aki tavasztól maga is népfelvilágosító kiadványokkal tette ismertté nevét. A 18. számban *Késő bánat, eh gondolat*, a 20. számban *A rongyos herceg* címmel közölt példabeszédeket arról, hogy milyen módon vezetik félre, illetve lázítják fel a hiszékeny népet. A 21. számban Gondol (Dániel) *Miért nem szenvedheti a magyart az ausztriai ház?* című írásában az ország feletti korlátlan rendelkezés elvesztésével magyarázza a bécsi kormánykörök magatartását. Az utolsó negyedévben a *Nép barátja* legtermékenyebb szerzője, aki szinte a lap főmunkatársának tűnik, Atádi [Golub] Vilmos, Vas Gereben győri ismerőse, sőt barátja. Atádi a lap 21., 22. és 23. számában *Jöjjünk tisztába magunkkal!* címmel a szentírásból levezethető természetes egyenlőségről, a társadalom („a polgári társaság”) egyezményes alapon történő megszervezéséről, annak a személy- és vagyónbiztonságot szolgáló rendeltetéséről, az ember alapvető jogairól, annak korlátairól, a választott vezetés örökletessé válásáról, így a nemesség és a királyság létrejöttéről publikált színvonalas és jól érthető, a felvilágosodás eszméire támaszkodó értekezést. Konklúziója: a hatalom igazi letéteményese a nép, s a társadalom az egyes emberek jogainak összegzője. „És így egyetlen ember soha nem lehet nagyobb és hatalmasabb, mint a polgári társaság.” Atádi a 22. számban a rövid *Ujabb gázság ellenünk!* című írásában a képviselőház október

⁹² V. G. ebben az írásában feltételezi, hogy a rossz időjárás, az utak megromlása miatt az idén már aligha folytatódik a háború. Ugyanerről írt az MT nov. 11-i számában is. Ugyanitt nov. 23-án – alapos helyismeretre támaszkodva – arról informált, hogy Ozorán, Dégen, Adándon lovas kiképzésre alkalmas, kastélyokhoz tartozó fedett lovardák találhatóak.

⁹³ Erdélyben már április közepén terjed a hír, hogy az uralkodó felszabadította a parasztokat, de ezt az urak eltitkolták. Egyed Ákos: Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése. Marosvásárhely, 2001. 42.

⁹⁴ Aranynek ezeket az írásait közli AJÖM X. 179–203. A lap utolsó számában megjelent közös szerkesztői felhívás uo. 592–593.

24-én kelt határozata kapcsán hangsúlyozza, hogy hazaáruló az, aki Windisch-Grätznek, „ezen jött ment herczegnek” engedelmeskedik. Atádi a 24. számban *Isten szól a mostani eseményekben!* egy jóslatra hivatkozva azt sugallja, hogy eljön – miként Franciaországban megtörtént – nálunk is a republika, vagyis a köztársaság. A 26. számban *Hasznos tudni valók* címmel Atádi egy 8 hasábnos cikkben egyrészt a köztársaság létrejöttének lehetőségéről („hogy a királyt elcsapván, köztársaságot alkotunk”), másrészt annak belső és külső akadályairól elmélkedik. Az írás második felében világos okfejtéssel vezeti le, hogy a polgári társadalom fenntartásához törvényre van szükség, ahhoz pedig hatalomra, amely „a törvényt szabja, a törvény parancsát és tilalmát végrehajtja”. Ez a főhatalom, amely a felségjog birtokosa. Aszerint, hogy ez a jog kinek a kezében van, különböző uralkodási formákról beszélhetünk: korlátlan egyeduralomról vagy a nemesség által korlátozott egyeduralomról, ami nálunk is volt március előtt. Március óta „az országgyűlési képviselők által a nép és a király között megosztva volt a főhatalom”. (Hogy ebben mennyi köszönet volt – mondja –, azt mindenki maga döntse el.) A főhatalom lehet többek kezében is, amikor egy ország népének egy része vagy egésze „minden egyes uralkodó nélkül, maga magát kormányozhatja, és ekkor *köztársasági kormányforma* van”. A szerző szerint az emberek most köztársaságra törekzenek, olyan köztársaságra, „mellyben a nép akarhatja a törvényt”. Atádi az utolsó számban a békepárti hangok ellen *Alkudjunk-e hazánk sorsa fölött?* címmel a most folyó „szent háború” mellett tett hitet, kijelentve: „A szabadság vallásának jótéteményeiért Isten véraldozatot kíván.” Figyelmezteti olvasóit, hogy „gonosz sugallások” terjednek, magas rangú férfiak és írástudók azzal ámítják az együgyű és hiszékeny népet, hogy a maroknyi magyarságnak értelmetlen ellenállnia a nagyszámú ellenségnek, „akiket ellenünk uszított a császár”. A hamis próféták „meglehet, hogy megváltónkat, Kossuthot is gyanuba szándékoznak majd hozni, és feketére mázolni, mintha ő volna minden bajnak oka.” A szerző tanácsa: „és ha e hamis próféták hivatkoznak fényes nevű férfiakra, mintha azok tanácsolnák az alkuvást: ragadjátok az ily beszélőket nyakon, hogy torkukra forrjon a hazudáság.”

A lap 24. számában Pólya József, a Rókus-kórház igazgató főorvosa *A choleraéről* címmel a járvány elkerülésére, s a betegek kezelésére ad tanácsot. Boros Mihály a 25. számban *Egyesített erő mindent tehet* címmel és „igaz történet” megjelöléssel a Jellačićnak sikeresen ellenálló falu és a védekezést elhanyagoló másik helység feldúlásáról példálózik. A 26. számban Boros Mihály *Mit akar a kamarilla?* címmel az országot fenyegető veszély ellen tömeges felkelésre buzdít. A 28. számban Lévai (Lévay) József, ez idő szerint a *Közöny* egyik segédszerkesztője, *A német királyok kegyetlenkedései* címmel a Habsburg uralkodók bűneit sorolja V. Ferdinánddal bezárólag. A 28. számban a szerkesztő a szokásos fejcímmel, *Egyesüljünk* címmel Molnár Antal szalai református prédikátor buzdító írását közli.

A *Mi hír Budán?* című rovat szeptember közepétől minden számban megtalálható egyre növekvő terjedelemben, s mivel a cikkektől eltérően apró betűkkel szedik, a hosszabb-rövidebb bekezdések egyre nagyobb mennyiségű információt közölnek. A rovatot ebben a második időszakban, tehát a 16. számtól Atádi Vilmos írta, ami a híryanag kiválogatásának egységes szemléletét biztosította.⁹⁵ Ennek a nagy anyagnak az áttekintésére azonban nem vállalkozhatunk, miként a jelentősen megnőtt, a számok kétharmadában található *Vidéki levelezés* szemlélésére sem.

Mint már említettük, az információk nyomdatechnikailag kiemelt formája a lap utolsó oldalán található, eltérő betűvel szedett különböző közlemények sora. A nádor táborba szállásáról és a szőlődézsma eltörléséről már szóltunk. A 22. szám *Figyelmeztetése* ezt írja: „Mindszent van, a bíró választás napja. Az olyan embert, ki csak azt tudja, hol mérlik a bort és pálinkát, meg ne válasszák kigyelmetek.” (Sok panasz érkezik az ilyen bírókra, legutóbb a dabi bíróra.) A 23. számban azután aláírás nélkül *A bíróválasztásról* vidéki levélre hivatkozva Vas Gereben egy rövid írásban ismerteti a tisztességes (igazságos) bíróválasztás

⁹⁵ Erről a dec. 24-i utolsó számban megjelent híryanag végén tájékoztat Atádi Vilmos.

módját. A 24. számban figyelmeztetés jelent meg, amely a postahivatalok rendetlen kezelése miatt ígéri, hogy azoknak, akik jelzik a hiányzó példányokat, megküldik. (Vagyis volt fölös példány.) A lap 25. száma kiemelt szedéssel a címdalalon közölte a kormánynak november 6-án a postákról és a néplapokról kiadott rendelkezését,⁹⁶ megtoldva a következő évi előfizetésről szóló előzetes felhívással, amit azután a 25. szám élén is megismételtek. A 26. szám legvégén rövid közérdekű információ található: „Vadászni saját földjén mindenkinek szabad. Ez a tulajdon jognak természetes következménye. Ettől semmi urasági jáger nem tilthatja el a földbirtokost. Szolgáljon ez feleletül némelly kérdezősködőknek.” A 29. szám végén megismétli: „Vadászni és halászni a maga határában minden embernek szabad.” Végül a 27., a 29. és a 30. szám utolsó oldalán fizetett hirdetés található, amelyben Az Első Magyar Tiszagőzhajózási Társaság választmánya felszólítja a részvényeseket, hogy a jegyzett részvények után járó esedékes részletet 1849. január 15-ig fizessék be.

Végül néhány szót a második időszak költeményeiről, amelyeknek száma jelentősen csökkent. A 16. számban jelent meg Tompa (Mihály) *Fejér Kati* című terjedelmes, 31 négy soros versszakból álló költeménye, amelynek hősnője a bátor legényt választotta. Arany János a 20. számban az *Él-e még az isten?*, a 22. számban *Az örökség* című költeményeit publikálta, az utóbbi emlékezetes záró soraival: „*Ha minket elfű az idők zivatarja / Nem lesz az istennek soha több magyarja!*” A 24. számban Lévai (Lévay) Józsefnek *Ha én király volnék* című verse jelent meg, a 25. számban pedig a török basa felett győzedelmeskedő *Füles Miklósról* szóló 23 négy soros szakaszból álló elbeszélő költeménye. Sárosi Gyulának frissen megjelent kötetéből, a Ponyvára került Aranytrombitából az *Uj szabadság* című, 204 sorból álló *Második leheletét* a 28. szám közölte. A 29. számban Vecsei Sándor költeménye: *Levél testvérremnek* üzenet a „közanya” védelméért harcoló testvérnek és minden fiatalnak, hogy vigyázzanak. Az utolsó számban találjuk Lévai (Lévay) József hosszabb, 26 négy soros versszakból álló elbeszélő költeményét *Rákóczi* címmel, amely megidéri a fejedelmet: „*Áll fel hatalmaddal seregünk elébe, / Hogy elsápadjon a német császár képe...*” A második időszakban tehát a számok felében találunk költeményt, de ezek közül a szerkesztő egyet sem tett a címdalra. Érdekes, hogy az utolsó öt számból háromban Lévay József verseit találjuk.

A *Nép barátja* 1848. évi harminc számának tömör tartalmi áttekintése talán érzékelteti, hogy mind Vas Gereben, mind Arany János, mind a többi szerző jól követhető prózában igyekezett tájékoztatni falusi olvasóikat az áprilisi törvények életbelépését követő társadalmi és politikai változásokról. Ezekben az írásokban dominál a példabeszéd, ami az ismeretközlés s a tanulságok levonásának természetes és ősi formája, ehhez szoktatták híveiket a papok és lelkészek. A példázat kifejtése napjainkban néha hosszadalmasnak tűnik, de így van meggyőző ereje például annak, ahogyan Vas Gereben rávezeti olvasóit a nem úrbéres földek földesúri tulajdonára. A fogalmak magyarázata (egyenlőség, sajtószabadság, képviselő, országgyűlés, törvényhozás stb.) tervszerű programhoz látszik igazodni. Az első időszakban Vas Gereben több írással szerepelt, s ez érvényes Arany Jánosra is. A második időszakban ismert írók jelennek meg a szerzők között (Lévay, Pompéry, Sárosi), továbbá gyakorta Atádi, akinek három azonos című írása érthetően előadott társadalomtörténeti fogalmak füzére.⁹⁷

A lap az első időszakban igyekezett olvasóit röviden tájékoztatni a hazai és a külföldi eseményekről, de a második időszakban az utóbbiak teljesen elmaradtak. A *Mi hír Budán?* rovata viszont ekkor válik rendszeressé és Atádi jóvoltából sokkal tartalmasabbá. Szerencsés megoldás, hogy a lap végén a falusi lakosság egészét érintő információk kiemelt sze-

⁹⁶ Mindkét rendelet nov. 6-i kelettel a Közlöny nov. 9-i számában jelent meg. (Lásd még a 74. jegyzetet.)

⁹⁷ Atádi dec. 2-án jelentkezett Madarász László ekkor szerveződő rendőrségéhez. V. G. munkatársát „a legkíméltebb fiatal ember” minősítéssel támogatta. OL H 95 Országos Rendőri és Postaosztály iratai (a továbbiakban: ORP) 1848:77.

déssel szerepelnek. Így figyelmeztet a 15. szám a cséplés mielőbbi befejezésére és javasolja a gabonának a tűz elleni védekezésül vermekben való tárolását. Így jelentette a 16. és 17. szám az örömhírt: a szőlődézsma eltörlését, a 22. pedig a bíróválasztás idejének elérkezését. Panaszos levelek kapcsán hangsúlyozta a szerkesztő a 26. számban, hogy saját földjén mindenkinek joga van vadászni, s a 29. számban kiegészítette, hogy ez a halászatra is érvényes.

A *Nép barátja* közepén állott a kormánnyal szemben kritikus és a feudális maradványok felszámolását türelmetlenül sürgető *Munkások Ujsága* és az erőteljesen az egyház befolyása alatt álló *Katholikus Néplap* között. Vas Gereben lapja alkalmas volt a változásokat örömmel fogadó tegnapi úrbéresek, a felszabadított jobbágyok érdekeinek képviselőjére, bizalmuk megnyerésére.

A kortársak és az utókor véleménye

A *Nép barátja* legkeményebb bírálója a szerkesztőtárs, Arany János volt. A posta járását figyelembe véve Arany a lap első három számát ismerhette, amikor június 30-án megírta véleményét Vas Gerebennek. Részletesen kifejtett kritikája érintette mind az újság külalakját, mind annak tartalmát. A formátummal kapcsolatban a nyomda által használt nagyméretű betűket kifogásolta, megjegyezve, hogy így a szerkesztő a szövegekkel „keveset ad”, s az „valóságos lopás”. A tartalmi kifogás még súlyosabb volt: a cikkek folyton magyaráznak, s a nép megunja „a szüntelen prédikációt”. Arany az egyes számok első lapjára egy „iránycíkket” gondolt, majd egy verset, s újra egy cikket, vagy helyette elbeszélést. Elképzelését így összegezte: „Szóval nekem a népi lap nem csak amolyan papoló unalmas valami, hanem valóságos szépirodalmi és politikai lap lenne...”⁹⁸ Arany augusztus közepén Petőfihez írott levelében igen keményen fogalmazott. Sajnálta, hogy „ki engedte csúszni” kezéből a néplap szerkesztését. Nem ilyen lapot képzelt, amely hetenként egy kis ív „nagy címmel” s széles szélekkel, minél ritkább s öregebb betűkkel nyomva...”. A tartalom „egy kis tárgyparány”, amelyet a szerkesztő „pimasz beszédek” özönével ereszt fel, s amit vidéki levél követ, akárhonnán jön, s bármi a tartalma, „csak az ívet kitöltse”. Elképzelését és igényét Arany így összegezte: „Én a népnek valóságos politikai és szépirodalmi lapot készülttem kezébe adni saját erőteljes nyelvén, de nem pimaszkodva; politikait, melly szerint a hon jelen állását, a hol szükséges, multjából is világosítva, felfoghassa, külszörzágokhozi viszonyát megismerhesse [...] szépirodalmi, melly a népköltészet művészi organuma legyen, melly által a szép romlatlan kedélyére művészi hatás gyakoroltassék”. Arany ezt követően hosszan fejtegeti, hogy szerinte szerkezetében és tartalmában milyen változtatásokat javasolt Vas Gerebennek. Nem kell a népet ostobának tartani, mint azt a *Nép barátja* teszi. „A nép fontosabb dolgokat is megért, csak nyelvén adják elő”, s a lap „veszettül-magyarázó modora” – hivatkozik saját tapasztalatára Arany – „sok földművelő polgártárs” visszatetszését váltja ki, mert „megalacsonyítva érzi magát”.⁹⁹ Nem kétséges, hogy Arany nem csupán barátja előtt kívánta magát mentettetni, hogy mennyire zavarja, mert a neve rajta van azon a lapon, amelynek szerkesztésébe valójában nem tud beleszólni. Felvázolt elképzelése azonban a politikai és irodalmi néplapról nélkülözötte a realitást, megelőzte korát. A lap tartalmának növelése viszont nem ütközött volna akadályba (kisebb fejcím, apróbb betűk), de ez valóban nem állt Vas Gereben érdekében.¹⁰⁰ Vas Gereben anyagiasága felkeltette

⁹⁸ AJÖM X. 214–217. Vas Gereben a költeményeket az első számtól kisbetűkkel szedette, s szept. 3-tól (14. sz.) a hírek és a levelek is ezzel a kisebb betűtípussal jelentek meg.

⁹⁹ AJÖM XV. 221–224. (A levél pontos dátuma nem ismert.)

¹⁰⁰ Arany aug. végén – szept. elején Pesten járt. Valószínű, hogy a híryanag kisbetűs szedése összefügg az ő fellépésével. Elképzelhető, hogy Arany ekkor tett kijelentése tükröződik Révész Imrénének a KH-ban szept. 14-én megjelent cikkében, amely a *Nép barátja* külalakját bírálja a túl nagy betűk, ritka sorok, terjedelmes versek miatt. Idézi Kosáry Domokos: A forradalom és

Arany gyanúját, s az előbbieken idézett levél végén azt kérte Petőfitől, hogy nézzen utána, mi van az ő szerkesztőségi osztalékával.¹⁰¹ Arany november 5-én publikált utoljára a *Nép barátja* hasábjain. Elhallgatásának oka gyaníthatóan az lehetett, hogy november elején Vas Gereben a nehéz időkre hivatkozva azt írta: dolgozzon a lapnak ingyen.¹⁰²

Egyidejűleg Arany kritikai észrevételeivel Petőfi is megfogalmazta a maga elítélő véleményét. Augusztus 16-án Aranyhoz írott levelében így fakadt ki: „A legpecsovicsabb lap széles e hazában a nép barátja, értve benne kedves collegád royalistico-ministeriális cikkeit.”¹⁰³ Ez nem Arany idézett kritikájára reagált, mert az a levél valószínűleg még meg sem érkezett. Petőfi levelében ez a kifakadás, a szövegelőzményektől függetlenül, váratlanul jelenik meg. Ennek magyarázata a Vas Gerebennel támadt friss nézeteltérése. Ennek oka pedig az, hogy a szerkesztő érthetően nem volt hajlandó közölni a költő *Hány hét a világ?* című versét. Ebben egy Pesten járt falusi az érdeklődő legényeknek arról számol be, hogy az országgyűlés katonát akar, de nem magyart, hanem németet: „Német zászló, az a fekete-sárga / Avval mentek szegény Olaszországra!” A levél dátumából az következik, hogy ennek a költeménynek a *Nép barátja* augusztus 20-i számában kellett volna megjelennie – vagyis még az újoncozási törvény jóváhagyása előtt. Vas Gereben nyilván nem vállalta ezt az országgyűlés elleni támadást. Petőfi ezért a verset röplapon adta ki, s legkevesebb az, hogy az ellenkező szerkesztőt „éretlen legénynek” minősítette.¹⁰⁴ A *Nép barátja* ugyanakkor augusztus 20-i számában jelentette meg a *Lenkei századát*, ami „Beszéljen akármit / A hadügyminiszter” zárómondatával elmarasztalja a honvédelmi minisztert, aki az országgyűlés elé terjesztette a maga „fekete-sárga” újoncozási törvényjavaslatát, amelyet nem csak a radikálisok eleneztek. Petőfi egyébként megmaradt a *Nép barátja* szerzői között, mert a lap két hét múlva, szeptember 3-án közölte Petőfi meglehetősen hosszú költeményét, a *Kún László krónikáját*. A továbbiakban a személyes kapcsolat megromolhatott Petőfi és Vas Gereben között, legalábbis anyagi természetű okok miatt.¹⁰⁵ Petőfi nyíltan a köztársaságot éltető költeményét, az *Itt a nyílom, mihe lőjjem?* címűt a *Munkások Ujsága* jelentette meg december 12-én.¹⁰⁶

A *Nép barátja* harmadik bírálója Tánics Mihály, a *Munkások Ujsága* tulajdonos-szerkesztője volt. A megjelenő hírlapokat szemlélve Tánics augusztus 19-én lapjában el-

a szabadságharc sajtója. In: A magyar sajtó története II/1. 1848–1867. Szerkesztette: Kosáry Domokos és Németh G. Béla. Budapest, 1985. (a továbbiakban: Kosáry) 177.

¹⁰¹ Petőfi júl. 1-jén ill. 14-én V. G. közlésére hivatkozva tudatta Arannyal, hogy részesedése 600 pft, ill. 3000 „bankóforint”. AJÖM XV. 218,220. Arany szept. 27-én írta Petőfinek, hogy szeretné tudni, „hogy áll a dolog Vas Gerebennel”. Uo. 227. Nov. 19-én jelezte Petőfinek, hogy pénzt kért V. G.-től, de az arra hivatkozott, hogy a posta nem vette fel a küldeményt. Uo. 233.

¹⁰² Arany mint szerző maga is kapott tiszteletdíjat. (A versekért 12 pftot fizetett V. G.; AJÖM XV. 288.) az ingyen dolgozás kéréséről V. G. Aranyak: AJÖM XV. 231,259. Arany december második felében Pesten járt és elszámolt a szerkesztővel; uo. 241., 244. Arany egy későbbi feljegyzése szerint a tiszta jövedelemből neki 1 200 ft jutott; uo. 206. (Gyurmán Adolfnak, a Közlöny szerkesztőjének évi fizetése 2 000 pft volt.)

¹⁰³ AJÖM XV. 225.

¹⁰⁴ A részletekre Urbán Aladár: Petőfi 1848 augusztusában. Lásd a szerző A nagy év sodrában című tanulmánykötetét. Budapest, 1981. 347–348. (Az a feltételezése, hogy a háttérben Petőfinek Vörösmarty ellen írott költeménye is szerepet játszott volna, tévedés. Az csak aug. 22-e után születhetett, bármilyen hirtelen is írta azt meg a felháborodott Petőfi.)

¹⁰⁵ Lásd: Petőfi nov. 22-én, ill. dec. 12-én Orlay Petrics Somához intézett levelét; PSÖM VII. 178, 186.

¹⁰⁶ Nem jelent meg ezekben a napokban a „Kont és társai” sem, amely jellegét tekintve valószínűleg a Nép barátja számára készült. Publikálta viszont a lap 1849. évi első, jan. 16-án Debrecenben megjelent száma Petőfi „Buda várán újra német zászló!” című költeményét. A márc. 29-i (11.) számban a „Péter bátyja” jelent meg, amely mintegy „ellenpárja” a „Hány hét a világ?”-nak.

ső helyen a *Nép barátjával*, ezzel a „különös ujság”-gal foglalkozott. „Ez azt hiszi – írta –, hogy ti, falusi barátaim valóságos sült bolondok vagytok, úgy beszél nektek, mintha nem is volna józan eszetek; olyan gyámoltalan kis gyermekeknek vagy tökfilkóknak tart benneteket. Igaz, vannak benne jó versek, de nektek most egyéb dolgokra van szükségetek. E lapból ugyan nem sokat okulhattok, mégis az oktatásügyi minister ezt ajánlja különösen nektek, sőt ingyen is osztogathatja, a mint hallom.” Vas Gereben a saját lapjának legközelebbi, augusztus 27-én megjelent számának címdoldalán válaszolt. Mint korábban idéztük, leszögezte: „Magyarországon milliók vannak, kik valóságos gyermekek”, s ezért közérthetően igyekeznek beszélni, nem pedig „égben hadarászó szavakkal”, melyet nem értenek. Vas Gereben nyilatkozata lenézőnek tűnhet, de megítélésére nem rendelkezünk megfelelő ismeretekkel arról, hogy a volt jobbágyok nagy többségének milyen volt általános ismerete, műveltségi színvonala. Választási vereségéről szólva Arany azt a tanulságot vonta le, „míszert még folyvást tekintélyek rendelkeznek a buta nép meggyőzésével”.¹⁰⁷ A *Munkások Ujsága* rendszertelen érkezéséről, a reklamálókat gorombán elutasító postamesterekről panaszkodóknak november 3-án Táncsics azt írta: „Tudom én azt, hogy némely póstás veletek szegény tanulatlan földművesekkel könnyen bánik.” Nem keresett példaként hadd említsük meg, hogy Deák Ferenc 1828-ban egy bigámiát nem szándékosan elkövetett jobbágy védelmében „durva és tudatlan pórserég”-ről beszélt.¹⁰⁸ A nyilatkozat nem elítélő, sőt felmentő szándékú. Nincs okunk feltételezni, hogy az eltelt két évtized a többséget érintően lényegi változást hozott volna.

Táncsics tevékenységével, lapjának 1848. évi szerepével levéltári forrásokat felhasználó alapos tanulmány foglalkozik, s nagy teret szentel neki a modern sajtótörténet is.¹⁰⁹ Ennek újbóli összefoglalása nem látszik indokoltnak. Arra azonban érdemes kitérni, hogy Vas Gerebennek a *Kossuthi Hírlapja* december 28-i számában megjelent, valóban durva támadásának milyen szerepe volt Táncsics lapjának betiltásában. A *Munkások Ujsága* november közepén *Igy van a világ sora* címmel a jogok és kötelességek témakörében példabeszédré épített háromrészes fejtegetést közölt. Témája a nemzetőrségi törvény, és érvelésének az az alapja, hogy a nemzetőrségi szolgálat olyan, mint korábban a robotszolgálat: akinek két seshiója volt, kétszer annyi robotot teljesített, s ha nem győzte, szolgát tartott vagy bérest fogadott. Így akinek több vagyona van, több szolgálatot tartozik tenni, vagyis maga mellé további személyeket állítani. A harmadik szám, november 17-én így fejeződött be: „A mostani nemeztőrségi törvény a gazdagoknak kedvez, de ez nem igazság; a törvény senkinek se kedvezzen, hanem mindenkit egyaránt kötelezzen vagyonához képest.” Az őszinte együttérzésből fakadó igazságkeresés a nemzetőrségről szóló 1848: XXII. tc.-et akkor vette bírálathoz, amikor a katonai események során a törvény értelmében szolgálatra rendelt személyeket lakhelyükről időről-időre kimozdították, illetve folyt a honvédek újoncozása. Nagy Samu képviselő december 5-én jelentette Madarász Lászlónak, hogy a Gömör megyei jánosiból, egy magyar ajkú református községből, megtagadták a Legedics elleni kiindulást. Táncsicsra hivatkoztak, hogy akinek több telke van, az állítson több nemzetőrt.¹¹⁰ Hunkár Antal Veszprém megyei kormánybiztos december 3-án jelentette Kossuthnak, hogy

¹⁰⁷ AJÖM XV. 213.

¹⁰⁸ Deák Ferenc ügyészi iratai. S. a. r. Molnár András. Zalaegerszeg, 1995. 127.

¹⁰⁹ D. Szemző Piroska: Táncsics Mihály 48-as lapja, a *Munkások Ujsága*. ItK, 1952/3–4. (a továbbiakban: Szemző) 481–509.; Kosáry 136–163. Mindkét munka érdemben foglalkozik Táncsicsnak a honvédelemre felhívó, a sérelmek félrevetését javasoló írsaival. A következőkben csak azt kívánjuk tisztázni, hogy volt-e tételes (szövegszerű) alapja annak, amikor a szolgálatot megtagadók Táncsics lapjára hivatkoztak.

¹¹⁰ ORP 1848:20. Csány már augusztus 29-én Szemeréhez írott levelében elítélően nyilatkozott a *Munkások Ujságáról*, mert az igen rossz hatást tett a vasi kimozdított nemzetőrségre. Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert. Zalaegerszeg, 1998. I. 227.

Balatonfőkajáron az újoncozást végző szolgabíró megtagadták („megtaszigálták”). Az előállított személyek a rögtönítélő bíróság előtt Táncsicsra hivatkoztak. Kossuth az OHB nevében meglehetősen későn, december 24-én utasította az országos rendőrséget, hogy figyelmeztesse Táncsicsot: hasonló esetben őt is, „mint aki a Camarilla érdekében működik”, bíróság elé állítják.¹¹¹ Madarász december 26-án magához rendelte Táncsicsot és megbeszélte vele a történeteket. Kossuth levelének tisztázatára Madarász rávezette: „Itt levén Táncsics – belátván a múltkoraiak rossz hatását, jövőre nem fog illyesre okot adni.”¹¹² Ilyen előzmények után kapott lehetőséget Vas Gereben, hogy a *Kossuth Hírlapja* december 28-i számában megrója Táncsicsot az általa a legelőelkülönözés miatt szított elégedetlenségek miatt, s megfogalmazza – Kossuth véleményét tovább fejlesztve – a vádat, hogy a szerkesztő „készarva vagy ostobaságból a reakció kezére dolgozott”. Különösen durva volt Vas Gereben hasonlata, miszerint Táncsics úgy bánt a sajtószabadsággal, mint majom a borotvával.¹¹³ A lap betiltása azonban ekkor már néhány napja a biztosíték hiánya miatt megtörtént.

Vas Gereben személyéről – a kép teljessége kedvéért – még néhány korabeli vélemény idézünk. A *Marcius Tizenötödike* június 24-i számában közölt levélből értesülünk, hogy Vas Gerebent, „a nép kedvelt íróját” a Veszprém megyei Somlóvásárhelyen képviselőnek jelölték. A kísérlet azonban kudarcot vallott, mert „a papi reakció elbukatta”. (Papp Jánost választották meg, aki azután nem ment el Debrecenbe.) Az egyik emlékirat szerint Vas Gereben a pákozdi csata kezdete előtt meglátogatta a honvéd tüzereket. Mikor azok ágyúi váratlanul tüzet nyitottak, Vas Gereben először a földre vetette magát, majd felugrott és elrohant.¹¹⁴ Szilágyi Sándor úgy emlékezett róla, hogy „eszes fiatal ember volt”. Stílusát, előadását könnyűnek, népiesnek minősítette. Fő érdemének azt tartotta, hogy Táncsicsot nevenséggessé tette, Madarász Lászlót pedig meggyűlöltette „nevezetes befolyása”.¹¹⁵ (Ez utóbbi megjegyzés 1849-re vonatkozik.) Vukovics Sebő az 1849-ben általa megismert „több kétes jellemű egyén” között Vas Gerebent is emlegette.¹¹⁶ Az öreg Jókai meghatottan emlékezett vissza a jó kedélyű, egészséges humorú, „tisztá érthető nyelven” író Vas Gerebenre, aki egyébként mindig mindenkinek tartozott. (Ez nyilván 1848 előtt vagy 1849 után volt.) Ő idézi fel a történetet, hogy Vas Gerebennek állítólag lovagias ügye támadt, s megjárta, hogy a karján lőtt sebet kapott. Gyanakodó barátai, Degré Alajos és Lauka Gusztáv azonban leleplezték: nemcsak seb nem volt, de párbaj sem. „E miatt szegénynek nem volt maradása itten Pesten, hová csak a későbbi mozgalmas év hívta vissza.”¹¹⁷

Vas Gereben halála után 15 évvel jelent meg Váli Béla munkája Vas Gerebenről, de ő még kortársaktól: Arany Jánostól, Gyulai Páltól, Frankenburg Adolftól és másoktól szerezte

¹¹¹ OHB 1848:4513; KLÖM xiii. 873.

¹¹² ORP 1848:543. A beszélgetés, amelynek során az Egyenlőségi Társulat két tagja találkozott, nem lehetett nagyon szigorú. Ugyanis Táncsics ajánló sorait találjuk a Madarász újonnan szervezett hivatalához benyújtott, alkalmazást kérő folyamodványon; továbbá Táncsics a rendőrségnek adott át egy vidéki levelet, amely hazafias indokból elkövetett gyilkossági kísérletről számolt be. ORP 1848:98.

¹¹³ Az MT 1849. jan. 2-i, még Pesten megjelent számában meg is róta V. G.-t ezért „a gunyokkal teljes” cikk miatt. Közli: Vár utca tizenhét 60.

¹¹⁴ Sz. Gy. [Szabó György?]: Egy honvéd-köztüzér élete 1848/9-ben. Budapest, 1875. 25.

¹¹⁵ Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből. Pest, 1850. 339. Szilágyi természetesen túlértékelte Vas Gereben befolyását. Tény viszont, hogy 1849-ben lapjában ő is támadta Madarászt.

¹¹⁶ Vukovics Sebő emlékiratai. Budapest, 1894. 523.

¹¹⁷ Jókai Mór: Emlékeimből. Jókai Mór Összes Művei. Nemzeti kiadás, XCVI. Kötet. Emlékeiből I. Budapest, 1898. 178–179. – V. G. párbajszínelését az „írói köztársaság” igen rossz néven vette. A PD 1847. nov. 4-i számában kezdett folytatásos cikkét nem fejezhette be, s nov. 11-én a szerkesztő csak annyit közölt, hogy V. G. írását „bizonyos körülmények miatt most nem folytathatjuk”.

információit. Tudja, hogy a pesti Középponti Választmány bízta meg Vas Gerebent a szerkesztéssel, de azt írja, hogy azért hívták május elején Pestre, mert Arany nem vállalta a néplap szerkesztését. „Midőn Vas Gereben Pestre ért, már kijeltetett a nyomda, s féligmeggig be volt rendezve az iroda. Csak három feltételt szabtak eléje: legyen a lap kormánypárti, népies, s adja ki mielőbb.” Váli ennek nyomán értékeli a néplapot: „A Népbarátja a kormány alapelveit tolmácsolta s egyuttal a mérsékelt érületnek kifejezője volt. Mérsékelt józansága által vált a nemzet legnagyobb osztályának közlönyévé...”¹¹⁸ Váli monográfiájában a pontos információk és a pontatlan emlékezések keveredtek ugyan, de az világosan kitűnt, hogy a *Nép barátja* a Választmány kezdeményezésére jött létre, a kormánytól támogatást kapott – később az OHB-től is –, és a „kormány alapelveit” képviselte. Újabb 15 év elmúltával azonban a Pallas Lexikona 1897-ben megjelent 16. kötetében a Vas Gereben címszónál a következőt találjuk: „1848-ban azonban a Népbarát című népies lap szerkesztésével bízta meg a kormány, miután kevés azelőtt »Öreg ABC vén emberek számára« című röpiratot adott ki, melyet a minisztérium terjesztett mindenfelé.” Ahány állítás, annyi pontatlanság. Ettől a pillanattól a *Nép barátja* egyre inkább a kormány lapjaként jelenik meg.

A századforduló után, 1906-ban Mikszáth Kálmán emlékezett Vas Gerebenre és lapjára. Ő Eötvös Józsefnek tulajdonította a kezdeményezést, de azt tudta, hogy Arany visszalépése után Vas Gerebent szólították fel, „aki aztán meg is indítja a »Népbarát«-ot, a legelső magyar néplapot, mellynek törömettszett, de egy kicsit körmönfont nyelve, magyaros zamatja, képektől duzzadó előadása nagy feltűnést kelt”.¹¹⁹ Az 1848-as fiatalságot és szerepét áttekintve Farkas Gyula feleleveníti Vas Gereben ifjúságát, hogy papi pályára készülve „könnyelmű magaviselete miatt” kizárták az iskolából, s egy rokon érettségi bizonyítványát meghamisítva nyert felvételt a jogakadémiára. Szerinte Vas Gereben „a tulzott népiesség képviselője”.¹²⁰

Trócsányi Zoltán 1933-ban emlékezett a néplapra, amelyről korrekten állapítja meg, hogy azt a pesti Középponti Választmány adta ki. „A Nép Barátja a maga kitűnő szerkesztőség gárdájával bizonyára nagyban elősegítette a forradalom és a forradalmi eszmék népszerűsítését, a magyar falu békés, keleti nyugalmú fatalista polgárai között.”¹²¹ Szinnyei József 1941-ben Vas Gereben külső megjelenését és magatartását idézte fel – némileg Jókaira emlékeztető módon. „Semmiképen nem volt spártai jellem” – állapította meg, s ez volt az oka annak, hogy író társai nem szerették, s nem sokra becsülték.¹²² Teleki Lászlóval foglalkozva Lengyel Tamás abból indult ki, hogy a kormány ellenzéke az 1848. május 10-i budavári katonai vérengzés után Szemerét Nyáryval szerette volna a kormányban felváltani,

¹¹⁸ Váli 24–26. A szerző hitelesen idézi a szerkesztő számára biztosított anyagi feltételeket (ld. a 75. jegyzetet); ír V. G. 1849. évi – eddigél nem ismert – titkos kormány megbízatásairól; s ő tudott arról, hogy V. G. kísérte Deák Ferencet, mikor az jónak látta Kehidát egy időre elhagyni. Váli a Nemzeti 1883. febr. 8-i számának mellékletében pontosan írja, hogy Eötvös 600 példányt rendelt a lapból.

¹¹⁹ Mikszáth Kálmán: Írói arcképek. S. a. r. Bisztray Gyula. Budapest, 1953. 99. Ezt egy irodalomtörténész megtoldotta: „Vas Gerebennek annyira sajátja volt a népies nyelv, hogy másként nehezen is tudott beszélni. Regényeiben az urak is a nép nyelvén beszélnek, míg Eötvösnél »A falu jegyzője«-ben a parasztok nyelve is választékos.” Barabás Ábel: Vas Gereben. Budapest, 1906. 192.

¹²⁰ Farkas Gyula: A „Fiatal Magyarország” kora. Budapest, 1932. 117. Az érettségi bizonyítvány megszerzését anekdotikus formában felelevenítette a Magyarország 1922. jún. 7-i száma.

¹²¹ Trócsányi Zoltán: Az első ponyvafüzetektől a népujságig. Magyar Szemle XVIII. (1933) 346–347.

¹²² Szinnyei József: Vas Gereben. ItK, 1941/I. 2.

ezért úgy vélte, hogy az ekkor kezdeményezett néplap feladata az lett volna, hogy a népet „radikális szellemben” világosítsa fel.¹²³

1945 után megkezdődött a *Nép barátjának* az eddig gyakorlatilag nem emlegetett *Munkások Újságával* való összehasonlítása. Tánacsics lapjának méltánylása után Zsoldos Jenő így írt: „Ezzel az eredendő népi stílussal szemben a *Nép Barátjának* népiessége mesterkéltnépieskedéssé halványul. Vas Gereben lapja le akar szállni a falusi egyszerű ember stílusvonalára, szándékosan erőlteti a keresetlen hangot, s eközben terjengőssé, bőbeszédűvé lesz.”¹²⁴ A feléledő Kossuth kultusz Vas Gerebenre is kisugárzott. Fitz József ezt írta: „Kossuth ötlete volt, hogy bízzák Vas Gerebenre a kormány által gyámoltított néplapot, a *Nép barátját*. Komázó hangját Arany János, a névleges szerkesztőtárs, röstellte és az értelmes magyar parasztságra sértőnek vélte.”¹²⁵ Míg Tánacsics lapja terjesztési nehézségekkel küzdött – írja a *Munkások Újsága* korszerű feldolgozása –, „a belügyminiszter ellennéplapja, a *Nép Barátja* az államtól minden támogatást megkapott: maga a belügyminiszter 10,000 példányt rendelt belőle államköltségen”.¹²⁶ A magyar sajtótörténet 1945 utáni első összefoglalása korrektil ismerteti a néplap ötletétől a megvalósulásáig történeteket (eltelkintve attól, hogy az első megbeszélés helyszíne után a kezdeményezést az Ellenzéki Körnek tulajdonítja), de a *Nép barátja* értékelésében már – megfelelően az elvárásoknak – erősen elfogult: „A néplapok versenyében a kormány által támogatott *Nép Barátjával* szemben mégis Tánacsics újsága lett a győztes. A *Nép Barátjáról* elítélő bírálatot mondott Arany János, de legfőképp maga a nép. Vas Gereben – aki felett nem Petőfi gyakorolt felügyeletet, mint a választmány eredeti terve szerint kellett volna, hanem a minisztérium – sohasem tudta teljesen azonosítani magát a néppel, sohasem vált a parasztság őszinte érdekképviseelőjévé.”¹²⁷

A kérdést nyelvtörténetileg, a szaknyelv kialakulásának oldaláról vizsgálva Martinkó András így írt a néplap és így a *Nép barátja* szerepéről: „Mert az bizonyos, hogy a nép nem nagyon értette az államapparátus, a hadászat, a törvényhozás – és a publicistika nyelvét sem. Ezért kellett Tánacsicsnak, Aranynak, Vas Gerebennek és másoknak katekizálni a kormány rendeleteit, törvényeit meg általában a népművelést”.¹²⁸ A magyar irodalom történetének III. kötete csak futólag érinti a lap kérdését, s megállapítja, hogy „kormánykörök vetették fel egy néplap kiadásának gondolatát”, hogy Tánacsics újságját ellensúlyozzák.¹²⁹ Magyarország története vonatkozó kötete arra utal, hogy a *Nép barátja* feladata volt megértetni a parasztsággal, hogy „a birtokos osztály képviselői már az úrbéri viszonyok felszámolásával is felülmúlhatatlan áldozatokat hoztak.”¹³⁰

¹²³ Lengyel Tamás: Gróf Teleki László. Budapest, [1942.] 45. Lengyel félreértéséből származik megállapítása: „A lap hamar kicsúszott a radikálisok kezéből.”

¹²⁴ Zsoldos Jenő: 1848 napi sajtója. Magyar Nyelvőr, 72/1948/ 165.

¹²⁵ Fitz József: A magyar nyomdászat 1848–1849. Az OSzK kiadása. 1948. 88. V. G. az, akit „maga Kossuth személyesen ajánl” írja Csabai Tibor: Kossuth Lajos az irodalomban. Budapest, 1961. 151. Tudjuk, V. G. „jelentkezett” Kossuthnál, de annak nincs nyoma, hogy a pénzügyminiszter közbenjárt volna érdekében.

¹²⁶ Szemző 501. A szerző szerint Tánacsicsot „a nép végtelen szeretettel vette körül”, míg V. G. írásai az ellenkező hatást váltották ki. Uo. 502.

¹²⁷ Dezsényi Béla – Nemes György: A magyar sajtó 250 éve. Budapest, 1954. 96–98. (Az idézett rész Dezsényi Béla szövege.)

¹²⁸ A továbbiakban a szerző arról ír, hogy „minden jó szándék és alkalmazkodás ellenére nem sikerült a néphez szólás igazi tónusát megtalálni a *Nép barátjának* sem”, amelyben Arany János is próbálkozott „a népi publicisztikával”. Martinkó Arany „Önkéntes sereg” című cikkét (2. sz.) „naivul hetyke, példálódzóan anekdotikus” írásnak minősíti. Martinkó András: A prózaíró Petőfi. Budapest, 1965. 411–412.

¹²⁹ A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Szerkesztette: Pándi Pál. Budapest, 19645. 713. (A vonatkozó fejezet Lukácsy Sándor munkája.)

¹³⁰ Spira György: Polgári forradalom (1848–1849). Magyarország története VI/1. Szerkesztette: Katus László. Budapest, 1979. 149–150. A szerző utal még arra, hogy a MU-t a parasztok „tíz-

A magyar sajtó 1848–49. évi történetének korszerű feldolgozása a korábbi kutatások alapján egyértelműen leszögezi, hogy a *Nép barátja* „a kormány lapja volt”, amely „ennek az akkoriban divatosná vált műfajnak 'hivatalos' változatát képviselte”. Kosáry Domokos ezt követően a Petőfi-Arany levelezés, a Táncsics-Vas Gereben vita, az eddigi szakirodalom és saját olvasata alapján foglalja össze a lap 1848. évi történetét. Egyetért Arany kritikájával, de hozzáteszi: „Mércéje azonban az adott feltételek között kissé túl szigorúnak tűnik. A *Nép Barátja* talán nem volt annyira rossz, mint ennek alapján feltételezhetnénk. Kétségtelen, hogy a kormány politikáját elég alacsony színvonalon képviselte. S így maga csökkentette annak lehetőségét, hogy a potenciálisan széles, új közönségre legalább olyan mértékben tudjon hatni, amelyet a politika hirdetése egyáltalán megengedett.” A *Nép barátja* – folytatja a szerző – minden támogatást megkapott. Elengedték a lap kaucióját, biztosították az ingyen postai terjesztést, sőt elrendelték, hogy az újságot minden község rendelje meg. „A lap mindennek ellenére – szól a befejezés – elég korlátozott hatást tudott csak kifejteni. Viszont szerkesztőségével együtt, legalább híven követte a kormányt Debrecenbe.”¹³¹

Az irodalomtörténész, akinek a néplap mikénti keletkezése csak másodlagos kérdése, elfogadja az MTA Irodalomtörténeti Intézetében készült, s 1848–49 kutatójának állítását. Így Keresztury Dezsőnek Arany Jánosról szóló monográfiájában is az szerepel, hogy „a kormány választmányt küldött ki a néplap ügyeinek megvitatására”.¹³²

A 150. évforduló bizonyos értelemben rehabilitálta Vas Gerebent: „bevette” a márciusi ifjúság soraiba, ahová Petőfi, Jókai, Vasvári és a többiek szerint magától értetődően tartozott. A gyűjteményes kötet tanulmánya az író egész életét tekinti át, s eléggé kritikusán szemléli Vas Gereben „szabálytalan” indulását: a középiskolából való eltanácsolását, az érettségi bizonyítvány hamisítását, a botránysorozatot, ami 1847 őszén a főváros elhagyására készítette az irodalmi életbe éppen beilleszkedett fiatal írókat. A szerző a *Nép barátja* megítélésében Petőfi és Arany véleményét teljesen indokoltnak tartja, s elítéli Vas Gerebent a *Munkások Ujsága* elleni támadás miatt. Vas Gereben 1849. évi szerepét pozitívabban ítéli meg, amelyben szerepet játszik az, hogy a lap szerkesztése mellett Vas Gereben – Vasvári Pál és mások társaságában – gerillacsapat szervezésére vállalkozott. A tanulmány témája azonban nem csupán Vas Gereben 1848–49. évi szereplése, hanem az 1850-es években kifejtett sikeres írói tevékenysége, annak elemzése. A szerző talán kissé szigorú hősével szemben, de tanulmánya kétségtelenül helyet biztosít számára a 48-as ifjak igen sajátos összetételű és egyéni életutakat befutó koszorújában.¹³³

*

Nem használt Vas Gereben megítélésének, hogy egy radikális politikai nézeteket valló és hirtelen haragú költő, egy kényes ízlésű és hibátlan erkölcsi érzékű másik költő, s egy jobbagysorból felemelkedett, osztályos társai valódi és vélt igazát képviselő, a hatalomtól

ezzel és a legnagyobb lelkesedéssel olvasták”, amit a Nb-nak nem sikerült elérnie. Uo. 219. Az idézett munka vitáján Spira György leszögezte, hogy szerinte a Nb a forradalom liberális nemzeti vezetőrétegének „az álláspontját volt hivatva népszerűsíteni a parasztság körében”. Egyúttal azt is kijelentette, hogy Petőfi „alighanem hirtelen haragjában” minősítette a lapot pecsovcisnak. Irodalomtörténet, 1981/1. 265–266. Nacsády József pozitív véleménye a Nb-ról uo. 235–236.

¹³¹ Kosáry 173–178. Sajátos megállapítás az, amely talán Szilágyi Sándor 1850. évi véleményére vezethető vissza, hogy a Nb a Közlöny melléklapjának tekinthető. F. Kiss Erzsébet: Az 1848–1849-es minisztériumok. Budapest, 1987.225.

¹³² Keresztury Dezső: Mindvégig. Arany János (1817–1882). Budapest, 1990. 150. Lásd még Keresztury Dezső: S mi vagyok én... Arany János 1817–1856. Budapest, 1967. 200.

¹³³ Császtray Tünde: Vas Gereben. (1832–1868) In: A márciusi ifjak nemzedéke. Szerkesztette és az előszó írta: Körömeci Katalin. Budapest, 2000. 447–456.

további intézkedéseket sürgető lapszerkesztő szinte egyidejűleg ítélte őt el. Petőfi politikailag éretlennek, Arany felületes és nyereszkesedésre törekvő szerkesztőnek, Táncsics pedig a nemesekből álló kormány érdekeit képviselő újságírónak tartotta Vas Gerebent. El kell ismernünk, mindhárom bírálónak a maga szempontjából igaza volt.

Különösen előnytelen volt Vas Gereben számára a *Nép barátjának* a *Munkások Ujságával* való összehasonlítása. Táncsics ugyanis nemcsak lapszerkesztő volt, hanem képviselő is, saját programmal. Lapja ily módon „kétarcú” volt: hol az országgyűléshez vagy a kormányhoz fordult,¹³⁴ hol olvasóit tájékoztatta, fejtegette kritikai nézeteit, közölte a sokszor igen harcias hangvételű leveleket, vagy buzdította a népet a honvédelemre, intette türelemre. A publicisztika egy másik szférája is adott volt tehát Táncsics számára, aki a vállalt érdekvédelmi tevékenységet egyszerre gyakorolta „felfelé” és „lefelé”. Lapja így sajátos szerepet tölthetett be 1848 hírlapirodalmában.

Az értékelésnél fontos szempont kell hogy legyen az a kétségtelen tény, miszerint a két újság olvasói nem képeztek – mai fogalmaink szerint – azonos érdekcsoportot. A pozsonyi törvényhozással elégedetlenek, a majorsági földeknek magukat kismimmizettnek tartó bérlői, a legelőelkülönözések kárvallottjai a *Munkások Ujságában* találták meg a szószólójukat. A kisebb sérelmeket szóvá tevő levelezők a helyi választások visszaéléseiről, a falvak bíráinak és jegyzőinek sértő vagy nemtörődöm magatartásáról, az urasági erdők jágereinek hatalmaskodásáról panaszkodtak, s fordultak a *Nép barátja* útján a nyilvánosságához. Mindkét tábor leveleinek valóságtartalma (vagy eredetisége) tételesen nem minden esetben ellenőrizhető. A levelezés kiterjedtsége – mint a publicisztika visszhangja – pedig csak hozzávetőlegesen lehet mércéje bármelyik lap hatékonyságának. Erre nézve mind a mai napig csak becsléseket ismerünk, amelyek Táncsicsot részesítik előnyben, hiszen a hatóságoknak vagy a kormánynak tudomására jutott erőszakos fellépések mögött vagy ott találták vagy feltételezték a *Munkások Ujságának* befolyását.

Táncsics Mihály a magyar politika- és sajtótörténet egyedülálló jelensége. Újságja „1848 egyetlen szociális értelemben vett, igazi baloldali lapja”.¹³⁵ Ebből a szempontból Vas Gereben tevékenysége másodlagosnak tűnik. Lapja, amely kezdetben áttételesen, majd a Honvédelmi Bizottmány idején nyíltan élvezte a kormány támogatását, kétségtelenül nem volt ellenzéki. Arany János mércéjével nem ütötte meg az ideális irodalmi és politikai néplap színvonalát. 1848 sajtótörténetében azonban a *Nép barátja* is figyelemreméltó szerepet töltött be a nép felvilágosítása terén. Az új politikai és társadalomtörténeti fogalmakat magyarázta a népnek, a parlament tevékenységéről, az országos politika és a honvédelem kérdéseiről tájékoztatta olvasóit.

Úgy tűnik, ha viselt dolgai miatt Vas Gereben személye nem is, az általa szerkesztett *Nép barátja* több méltánylást érdemel.

¹³⁴ Táncsics júl. 29-én törvényjavaslatot adott be „A legelők újra kimérésének ügyben”, s ezt aug. 20-án közölte lapjában. Aug. 29-én a bordézsma és egyéb szolgáltatások eltörlése tárgyában adott be javaslatot. Dec. 5-én pedig a MU-ban a még létező „taksális, contractualis szolgáltatások” azonnali eltörlését javasolta, amit a törvényhozás „egy óra alatt” elintézhet. Aug. 6-án lapjában felszólította Kossuthot, hogy „ne tétovázzon”, hanem „álljon a kis minoritás élére”.

¹³⁵ Kosáry 163.